

Bilimsel bilgi, somut olgulardan yola çıkılarak elde ve tecrübe edilen bir bilgi türüdür. Ancak bilimsel bilgi, olguların yalnızca dışsal özelliklerini değil, onların iç dinamiklerini de açıklamaya çalışır. Bilimsel bilgi, akla ve mantığa uygun bilgi olduğu için kendi içinde düzenli, sistemli ve tutarlıdır. Modern anlamda “bilim” kavramı ilk kez XIX. asır ortalarında İngiltere’de kullanılmış ve daha sonra diğer Avrupa ve dünya ülkeleri tarafından bu kavram benimsenerek kullanılmaya başlanmıştır. Kendi içinde bilim sosyal, doğa ve tabiat bilimleri olmak üzere çeşitli dallara ayrılmıştır. Bu dalların kendine özgü deney, anket, katılımcı anket, ölçek ve testler gibi birçok yöntem ve çalışma unsurları bulunmaktadır. Sosyal hizmetler bundan başka, geçici ya da sürekli olarak yardıma gereksinime duyan topluluk üyelerine, gerekli hizmetleri sunmak ve bunun nicel ve niteliksel olarak araştırmak durumundadır. Bu nedenle sosyal hizmetler denilince genel ve geniş biçimiyle sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, konut yapımı, toplum kalkınması gibi konular akla gelebilmektedir.

Dar anlamda sosyal hizmetlerin içeriği ise sosyal çalışma mesleğinin kurum ve çalışma alanıyla sınıflandırılmaktadır. Öte yandan sosyal güvenliğin de herkesçe kabul olunan bir tanımını Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinde görevli ulunan bir uzmanlar grubu sosyal hizmetlerin genel bir tanımını bireylerin birbiriyle ve çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalar olarak vermektedir. Bu amaç, birey, grup ve topluluklara ihtiyaçlarını karşılamada ve toplum yapısındaki değişimlere uyum sorunlarını çözmeye yardımcı olmaya yönelik yöntemler yoluyla gerçekleştirilir; iktisadi ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi ile ilgili sosyolojik, antropolojik, psikolojik ve sosyal tarih olarak topluca önlemler de aynı amaca yöneliktir. Bir başka tanımla sosyal hizmetler kişi, grup ve toplumlara sosyal, ruhsal ve fiziksel yönlerden, olanaklar çerçevesindeki en yüksek refah düzeyine ulaşabilmeleri için yardım yapılmasıdır. Sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin varlığını gelecek dönemlerde daha verimli bir şekilde devam ettirebilmesi için kanıta dayalı, bilimsel yöntemlere uygun müdahale ve hizmet modelleri üretmesi ve uygulaması zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle adı geçen birim nicel ve nitel bilim dallarının çeşitli araştırma ve uygulama yöntemlerini kullanmak durumundadır.

Özellikle sosyal hizmet araştırması, verilecek olan hizmetlerin öncüllerinin veya nihai sonuçlarının kestirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Buradan hareketle sosyal hizmet araştırması için toplumdaki sosyal sorunların anlaşılması ve bunların çözümlenmesine yönelik bilgi, ilgi, hizmet çeşitleri ve politika üretme amacı güden araştırmalardır denebilir. Bu nedenle sosyal hizmet araştırması, sosyal sorunların değişken ve dinamik yapısına göre araştırma konularını nicel veya nitel olarak belirlemek durumundadır. Bu nedenle sosyal hizmet; hedef kitlesine uygulayacağı tüm mesleki uygulamalarının bilgi üretimini ve neyi nasıl yapacağını belirleyen kuralları sosyal politikadan, toplumla ilgili bilgileri, toplumu ve onun işleyişini konu edinen sosyolojiden almaktadır. Sosyal hizmetlerin, tipik özelliği, sosyolojinin de konusu olan aileden topluluk ve devlete kadar uzanan bir grubun mensupları olarak bireylerle ilgilenmesidir. Sosyal hizmetler, ülkenin genel koşulları çerçevesinde bireylerin insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri ve ait oldukları grup ve toplumun bir üyesi olarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilecekleri bir sosyal ortamı yaratma amacını anlamlandırabilmektedir. Bu bağlamda sosyoloji, sosyal hizmetin hedef kitlesinde olan öğelerin tanımlanmasına ve tasnifinde sosyal hizmete büyük katkılar sunmaktadır.

Nitelik olarak sosyoloji, antropoloji ve tarih ön plana çıkarken verilerin ölçülüm anlamlandırılmasında istatistik gibi nicel bilimler ön plana çıkmaktadır. Böylelikle yaşanan sorunların ve çözümlerin sıklığı ile ilgili karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Sosyal hizmet olarak antropoloji sayesinde kültürel evrimin dünyanın her tarafında aynı hıza sahip olmadığını görür ve sorunlarında çözümünde bölgesellik ve öznellik ilkesinin daha verimli çalışmasına yardımcıdır. Sosyal hizmet anlayışının temelinde insanların ihtiyaçlarının giderilmesi ve onların faydası esastır. Bu nedenle tarih boyunca sosyal hizmet faaliyetlerinin ve türlerinin ortaya çıkışında dinî ve insanı duyguların insanların içine düştükleri yokluklar ve zorlukların önemi büyüktür. İşte bu konuda özellikle sosyal tarih ona geçmiş ile gelecek hedefler arasında bağ kurulması konusunda ona yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda tarih, savaşlar, salgın hastalıklar, kıtlıklar vb. olaylar karşısında yardımlaşma ve beraberlik duygusunun nasıl ortaya çıktığı konusunda sosyal hizmete, sosyal bulanımın eşsiz örneklerini sunmaktadır. Bununla birlikte sosyal tarih anlayışı 20. yüzyılda ortaya çıkan ve gün geçtikçe gelişen bir tarih anlayışıdır. Bu anlayış tarihe yeni ve geniş çerçeveli bir bakış açısı getirmiş, kişinin toplumsal yaşamının bütün yönleriyle tarih kapsamına alınması konusunda yoğunlaşmıştır. Sosyal tarih, insanoğlunun ne zaman ve

hangi koşullarda sosyal hizmetin konusu olan muhtaçlık, yokluk ve toplumsal travma gibi sorunlarla karşılaştığı, ne gibi çözümler ürettiği konusunda veriler sunarak sosyal hizmet çalışmalarına ve çalışanlarına kaynaklık teşkil ettiği gibi bu bilimin sonuçlarının da kümülatif olarak birikmesine de olanak sağlamaktadır. Böylelikle sosyal tarih, sosyal hizmetin bir bütün olarak tasarlanıp geleceğe aktarılmasında köprü görevi görmektedir. Günümüzdeki sosyal hizmet verileri de aynı şekilde sadece sosyal hizmet için değil aynı zamanda sosyal tarih için de gelecek çalışmalara öncülük edecektir. Sosyal tarih ve sosyal hizmetin en büyük ortak noktalarından birisi de her ikisinin de sıradan insanı merkezine alması ve ondan hareketle bütün insanlık için bir takım ortak sonuçlara ulaşmasıdır. Bu sonuçlar özellikle gelecek nesillerde karşılaşılabilecek sorunlar için önleyici birer sosyal hizmet görevi görmektedir. Sosyal hizmet, sosyal ve doğal bilimlerden faydalanan multidisipliner bir yaklaşımdır.

Bir disiplinin, mesleğin tarihini öğrenmenin, bugünkü değer yargıları ve uygulamayı anlamayı ve gelecek için gidilecek yolu seçmeyi kolaylaştırdığı açıktır. Bireysel olarak insan da, gruplar da, toplumlar da, ülkeler de ve disiplinler de bazı geçiş sancıları ve kırılma noktaları ile bugünkü hâline gelir.

İLKEL ÇAĞLARDAN ORTA ÇAĞ'IN SONUNA KADAR YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA

Tarım devrimi, insanın doğaya hâkim olmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Önceleri, doğanın verdiğiyle yetinen insanoğlu, artık doğaya müdahale etmeye ve bu müdahaleyi gittikçe sistemleştirerek “artı değer” elde etmeye başlamıştır. Eldeki bu artı değerle ne yapılacağı sorusu ticareti ortaya çıkarmış ve böylece mülkiyet kavramı ile tanışılmıştır. Tarımdaki üretim farklılıkları ve ticaretle birlikte insanların sahip oldukları mallar yani mülkiyetleri de değişmeye başlamış ve bu da toplumsal farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. İnsanın, yardımlaşma ve dayanışma güdüsünün sistematik ve kurumsal hâle gelmesinde “devlet” kavramının oluşmasının da önemli bir rolü vardır. Üretim şekli ve mülkiyetin farklılığına bağlı olarak toplumsal sınıflar ve bu toplumsal sınıfların birbiriyle çatışması tehlikesi oluşmuştur. Çatışma riskini ortadan kaldırıp üretimin sürekliliğini sağlamak içinse iktidar gücüne sahip bir üst yapı olarak “devlet” ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa’da feodal sistemde tarımsal üretim için olmazsa olmaz üretim aracı olan toprak mülkiyeti toplumdaki insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemekteydi. Hristiyanlığın ortaya çıkışı da insanlar arasındaki ilişkilerin yönünü belirledi.

Hristiyanlık dininin ortaya çıkması ve yayılmasıyla, yoksulluk ve zenginlik kavramlarına farklı anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Hristiyanlık, ilkel dönemdeki mülkiyet ilişkilerinin aksine, bedensel çalışmayı överek, Tanrı önünde herkesin eşit olduğunu kabul ediyordu. Feodal düzende sosyal hizmetleri ortaya çıkaran asıl neden ise üretim konusuydu. Feodal düzen kendini devam ettirebilmek için üreticilerin (köylülerin, serflerin) asgari sosyal güvenlik olanaklarını sağlamak durumundaydı. Bu düzende soylular da birbirlerini korumakla, gözetmekle yükümlülerdi. Feodal sözleşme, soylular arasındaki koruyan-korunan ilişkisini düzenleyen, karşılıklı hukuki, mali ve tabii askeri yükümlülükleri kapsayan bir sözleşmeydi.

Feodal Dönem’de hareketlilik, özgür seçim ve kişisel gelişim/değişim için çok az potansiyelin olduğu “kaderci” bir yaklaşımı yansıtıyordu. Tanrı önünde eşitlik ve insan sevgisi gibi değerlerin de etkisiyle zengin insanların yoksullara yardım etmesi gelenek olarak sürdürülmekteydi. Batı’da o dönemde soylular (aristokratlar), ruhban sınıfı ve köylüler (serfler) olmak üzere üç temel toplumsal sınıf bulunmaktaydı.

Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti’nde de benzer yapılanmalarla yoksullara, kimsesizlere, engellilere yardım anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti, Tanzimat’a kadar büyük ölçüde, bu tarihten sonra ise kısmen İslam hukuku esas alınarak yönetilmiştir. Kültürümüzde hayırseverlik ve yardım konusu özel bir öneme sahiptir. Örneğin “infak” kelimesi “sessiz iyilik” anlamına gelir ve “bir elin verdiği öteki elin bilmemesi” gibi bir anlama sahiptir. Her ne kadar günümüzdeki örnekleri çarpıtılmış olsa da özünde, yardımı yapan kişinin kim olduğunun bilinmemesi gerektiği öğütlenmektedir. Sosyal hizmetlerin ilk uygulamaları tüm dünyada olduğu gibi Osmanlılar Dönemi’nde de filantropiye (hayırseverlik) dayanıyordu. Sosyal hizmetler, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu Devri’nde “vakıf örgütlenmesi” biçiminde ortaya çıkmıştır. Tarihsel açıdan, filantropinin zengin ve fakir arasındaki gelir farkını azaltmanın bir biçimi olarak toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynadığı böylece genel anlamda vakıfların yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal/ekonomik hareketliliği artırmayı hedefleyen politikalar ve kâr-etmeyen kurumlar olarak anlaşılabilirliği belirtilmektedir.

YENİ ÇAĞ'IN VE AYDINLANMANIN GETİRDİKLERİ: SOSYAL HİZMETİN DOĞUŞU

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş on sekizinci yüzyılın sonuna doğru yaşanan Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nin sonucunda olmuştur. Sanayi Devrimi James Watts’ın buhar makinesini bulması ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması gibi yeni teknolojilerin ekonomik alanlarda artan ölçüde kullanılmasına yol açmıştır. Fransız Devrimi ise sosyal, siyasal ve kültürel alanı etkisi altına almıştır. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması ve iş bölümü artışıyla üretimde verimlilik hızlı artmıştır. Tarıma dayalı geleneksel toplumda üretim evlerde el tezgâhlarında yapılırken Sanayi Devrimi sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmış, toplum kurumları yapısı normal davranış

kalıpları değişmiş, geleneksel davranışlar giderek akılcı davranışlara yerini bırakmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında teknolojik ve ekonomik değişim toplumsal ve kültürel hayatı da ciddi bir şekilde etkilemiştir. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte kapitalist ekonomilerde ekonomik eşitsizlik ve güvensizlik giderek artmıştır. Kapitalist üretim ilişkileri ortaya işçi sınıfının yeni çalışma koşullarını ve işle ilgili yeni sorunları çıkarmıştır. Geçmişte köylü ve çiftçi olan insanların bir kısmını artık kentli ve işçi olmuştur. İhtiyaç duyulan iş gücünü karşılamak için kadın işçiler ve küçük çocuklar ağır çalışma koşullarında çalıştırılmıştır. Zamanla işçi sınıfı kendi örgütlülüğü yaratmış ve örgütlenme biçimi ve siyasal hakların gelişmesiyle devletin süreç karşısında seyirci kalmaması ve müdahil olması gerektiği fikrinden hareketle “sosyal refah devleti” gelişmiştir. Yani diğer bir değişle refah devleti Avrupa’da sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Refah devletinde yapılan çeşitli düzenlemeler ve uygulanan sosyal politikalar aracılığıyla kötü ekonomik ve sosyal koşullar içinde bulunan tüm vatandaşların korunması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal devlette “herkes farklı, herkes eşit” anlayışıyla daha çok adalet ve fırsat eşitliği ön plandadır. Sosyal refah devletinin eğitim, sağlık, gelirin adil dağılımı, sosyal güvenlik ve sosyal refah gibi görevleri vardır. Sanayi devrimi ve Fransız Devrimi’ni doğrudan yaşamamış olan Türkiye’de ise aydınlanmanın getirdiği düşünce sistemleri, kavramlar ve uygulamalar, Cumhuriyet Dönemi devrimleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet’in ilanı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, toplumsal yapıyı modernize edici devrimlerin altına imza atmıştır. Cumhuriyet Dönemi öncesindeki sosyal hizmetler, hizmetten yararlananlar bakımından “yasal güvenceyi ve hak yaklaşımını” içermemektedir. Böyle bir yaklaşımın ancak Cumhuriyet Dönemi sonrasında 1961 Anayasası ile güvenceye kavuşmuştur.

AYDINLANMANIN GETİRDİĞİ DEĞERLER VE İNSAN HAKLARI MESLEĞİ OLARAK SOSYAL HİZMET

Yüzyılımızda hak temelli yaklaşım, uluslararası hukuktan dayanak alır ve hak sahipleri ile görev sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek insan haklarını gerçekleştirmeyi amaçlar. Hak temelli yaklaşımda söz konusu olan; bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak bir anlamda haklarını yerine getirmektir. Böylece hak temelli yaklaşım adaletsizliği, eşitsizliği ve ihmal edilmişliği ortadan kaldırır. Hak temelli bir yaklaşım bu hizmeti “hayır” için yapmaz, o kişinin buna “hakkı” olduğu için yapar. Hak temelli yaklaşım; görev sahiplerini kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için hak sahiplerini ise hak talebinde bulunmalarını sağlamak için güçlendirir. Sosyal adalet özellikle farklılığın kabul edilmesi, eşitlikçi bir anlayışın takip edilmesi ve bu zemin üzerine ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların inşa edilmesi olarak görülebilir. Eşitliğin ve sosyal adaletin sağlanmasında insanların yaşam deneyimlerinin gerçekleştiği ortam da önemlidir ve sosyal adaletin amacı da bir anlamda yaşama “aktif katılımı sağlamak”tır. Sosyal hizmet mesleğinin günümüzdeki anlamı ve işlevi de bu yeni kavramlarla değişmiş ve zenginleşmiştir. Sosyal hizmetin hem teorik ve hem de özellikle uygulama boyutunu güçlendiren bir diğer gelişme ise “insan hakları” kavramıdır. İnsan hakları, en temel anlamıyla hepimizin sadece insan olduğumuz için sahip olduğumuz haklardır. İnsan hakları, insanın iyilik hâli ile onurunu korumaya ve geliştirmeye yöneliktir.

Aynı zamanda, bireyleri, devletlerin insan onurunu tehdit eden şartlarına karşı korumayı güvence altına alır. İnsan hakları, ayrımcılığa karşı bir duruş olarak evrensel ve devredilemez hakları içermektedir. İnsan haklarına ilişkin literatürde bu hakların üç dalga ya da üç kuşak hâlinde geliştiği kabul edilmektedir. Sosyal hizmet, “hak perspektifi” ile yaklaşıldığında tarihsel süreçte bir disiplin ve meslek olarak hem “hakların koruyucusu ve uygulayıcısı” hem de bir uygulama olarak kendisi başlı başına “hak” olarak görülmüştür. Bu anlamda insanların “sosyal hizmet alma hakkı” vardır. Bu fikrin en somut yansıması, Avrupa Konseyinin temel belgelerinden olup ilk olarak 1961’de kabul edilen ve daha sonra 1996’da gözden geçirilerek genişletilen “Avrupa Sosyal Şartı” (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi)’dir. Şart’ın ilk hâli Konsey’in bütün üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Gözden geçirilmiş hâlini ise halen imzalamamış olan ülkeler bulunmaktadır.

Türkiye ise, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nı (çalışma hayatı ve ücretle ilgili bölümlere kısmi çekinceler koyarak da olsa) 2004 yılında imzalamış ve 2007’de onay kanunu Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Sosyal hizmet, aynı zamanda “hakların koruyucusu ve uygulayıcısı” da olmuştur. Sosyal hizmet, tarihsel süreçte ortaya çıkmaya başladığından bu yana her zaman insan hakları hareketinin gelişimi ile iç içe olmuştur. Sosyal hizmete öncü olanlar aynı zamanda insan haklarının kabulüne, geliştirilmesine ve uygulanmasına da öncülük etmişlerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabulünden neredeyse elli yıl önce sosyal hizmet mesleğinin kurucuları o günkü önemli insan hakları hareketlerine dâhil olmuşlardır.

SOSYAL REFAH DEVLETİ: TANIM VE KAPSAM

Gündelik yaşamda da sıklıkla kullandığımız “refah” sözcüğü Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre “bolluk, rahat ve varlık içinde bir yaşam sürdürme” anlamına gelmektedir. Genellikle “iyilik, mutluluk, sağlık” gibi olumlu anlamları barındıran refah sözcüğü tarihsel süreçte yeni bir devlet anlayışını nitelemek için de kullanılmıştır. Refah devleti (welfare state) terimi ilk defa 1941 yılında Archbishop Temple tarafından “Citizen and Churchman” adlı eserinde savaş zamanı Almanya’sının “otoriter devleti” ile savaş sonrası müttefik devletlerin yeniden yapılandırılması umudunu ifade eden “refah devleti”ni birbirinden ayırmak için İngiltere’de kullanılmıştır. Refah devleti denildiği zaman, genel olarak sosyal refahın artırılması amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet modeli anlaşılmaktadır. Refah devleti en genel anlamda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırma amacını gütmektedir ve müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci bir devlet anlayışdır. Refah devleti, sosyal refahın en elverişli bir şekilde vatandaşlara sunulması amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışdır. Sosyal refah terimi geniş anlamda üç farklı şekilde kullanılmaktadır:

- a) Bir toplumda yaşayan insanların genel durumları: Bu kullanımı ile sosyal refah; “büyük sayıdaki insanların çıkarlarını ve bedensel, zihinsel, duygusal, ruhsal ve ekonomik ihtiyaçları bakımından iyilik hâllerini kapsar.
- b) Belli bir amaca yönelik bir sistem: Buna göre sosyal refah, bireylere ve gruplara tatminkâr hayat ve sağlık standartlarına ulaşabilmeleri, tüm kapasitelerini geliştirmelerini sağlayacak olan kişisel ve toplumsal ilişkilere sahip olabilmeleri, ailelerinin ve toplumun ihtiyaçlarıyla ahenk içinde kendi durumlarını iyileştirmeleri için yardım etmeye yönelmiş olan sosyal hizmetlerin ve kurumların örgütlenmiş sistemidir.
- c) Bir devlet anlayışı: Batı ülkelerindeki devlet anlayışı, feodalitenin yıkılışından sonra üç aşamalı bir sıra izlemiştir. Birinci aşama olan “polis devleti”nde devlet, vatandaşlarının refahı ve güvenliği ile ilgili tedbirleri almakla yükümlüdür. Artık ortadan kalkan feodal beylerin, halka olan görev ve sorumluluklarını merkezî otorite yani polis devleti üstlenmiştir. Batı’da, polis devleti aşamasını “ hukuk devleti” izlemiştir. Refah devleti, müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir: “Müdahalecidir, çünkü piyasa başarısızlıkları üzerine harekete geçmekte ve doğan sorunların giderilmesine yönelik olarak önlemler alıp düzenlemeler yapmaktadır. Düzenleyicidir, çünkü iş piyasalarındaki düşük ücretlerin işçileri sefaletе düşürmemesi için asgari bir ücret belirlemekte, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini vb. yerine getirmektedir. Gelirin yeniden dağıtıcısıdır, çünkü vergi ve diğer politikalar ve transfer harcamalarıyla gelirin paylaşımına müdahalede bulunmadığında, sınıflar arasında gelir dengesizliklerinin, dolayısıyla huzursuzlukların oluşacağını öngörmektedir.”

SOSYAL REFAH DEVLETİ: FARKLI MODELLER

Refah devletleri, sosyal risklerin önlenmesinde aile ve piyasa ile birlikte üçlü bir yapı oluşturmaktadır. Refah devletinin niteliği sosyal risklerin nasıl paylaşıldığı ile yakından ilişkilidir ve her refah devletinin risk eşitsizliklerini önleme yaklaşımı aynı zamanda dayanışma ve sosyal katmanlaşma politikasını oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı sosyal politika açısından, sosyal refah devletlerinin (sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre) belirli kıstaslarla bir karşılaştırmaya tabi tutulabilmesi uzun süreden beri sosyal politika alanındaki bilim insanlarının ilgi alanını oluşturmaktadır. Buna paralel olarak refah devleti alanında yapılan araştırmalar uygulama açısından birbirinden oldukça farklı yapılanmaların varlığına işaret etmektedir. Araştırmacılar tarafından belirli kriterlere göre ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları incelendiğinde farklı refah devleti sınıflandırmaları ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak da birbirinden farklı tanımlamaların; refah devletleri, refah rejimleri, refah modelleri, refah sistemleri vb. şekillerde ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan sınıflandırmalarda mükemmel bir ayrımın söz konusu olamayacağı; çünkü her ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak sürekli bir değişim içerisinde olduğu ve dinamik bir yapı içerdiğinin göz ardı edilmemesi gerektiği bildirilmektedir.

SOSYAL REFAH DEVLETİ:

TARİHÇE Refah devletinin gelişimi, 1942’de yayınlanan “Beveridge Raporu” ile yakından ilişkilidir. Rapor “beşikten-mezara” kadar tüm vatandaşlar için sunulacak sosyal yardımlar üzerine

düzenlenmiştir. Raporda devlet gücünü kullanarak piyasanın etkilerinin şekillendirilmesi konusunda alınacak önlemler yer almıştır. Sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin tüm vatandaşlara asgari bir gelirin sağlanması, sosyal güvenliğin sağlanması ve sosyal hizmetlerin sunulması bu önlemlerin temellerini oluşturmaktadır. Refah devletinin gelişimini daha iyi kavrayabilmek ve bugünle ilişkisini açıklayabilmek için Sanayi Devrimi öncesinden başlamakta yarar vardır. Bu başlık altında sosyal refah devletinin gelişimi;

Sanayileşme Öncesi, Sanayileşme Sonrası,

Yükselen Refah Devleti Dönemi ve Neoliberal politikalar sonrası olmak üzere dört alt başlık altında incelenmiştir.

Sanayi Devrimi Öncesi Refah Devleti

Sosyal refah hizmetlerinin sistematik olarak ilk kez düzenlenip uygulandığı ülke, İngiltere'dir. 17. yüzyıldaki İngiliz Devrimi ilk burjuva devrimi olmuş, böylece kapitalizmin önündeki engeller kalkmıştır. İngiliz tarihi içinde devlet tarafından ilk olarak 1348-49'da kabul edilen ve sonrasında yaklaşık dört asırlık bir dönemi kapsayan "yoksullar yasının" (poor laws) kabulü söz konusudur. 1572 yılında Kraliçe Elizabeth'in Parlamento Statüsünü kabul etmesiyle yoksul ve bakıma muhtaçlara devletin bakması zorunluluğu gündeme getirilmiştir. Sanayileşme Dönemi Sanayileşme, Sanayi Devrimi ile oluşan ve İngiltere'de başlayarak Batı Avrupa ülkelerine yayılan dönemi ifade etmektedir. Öz olarak Sanayi Devrimi; "küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların getirdiği yeni teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesi, başka bir deyişle yeni bir enerji kaynağı buhar gücünün harekete geçirdiği makinenin (buhar makinesi) insan, rüzgâr, su, hayvan gibi doğa enerjisinin yerini almasıdır. Çağdaş sanayi tekniğinin 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak gelişmesi aynı zamanda büyük ve derin toplumsal değişmelere yol açmıştır. Yükselen Refah Devleti Dönemi (1945-1970'ler) Refah devletlerinin asıl gelişimi, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan "Altın Çağ" da (1945-1975 arası) mümkün olabilmiştir. 1960'ların başında iyimserlik hâkim olmuştu. Yoksulluğun zamanla yok olmaya başladığı, irksal bütünleşmenin başladığı ve diğer sosyal sorunların basit ve acısız çözüldüğü altın bir çağ yolunda olunduğuna dair bir düşünce egemendi. Sosyolojinin gelişmesi ve 60'lı yılların ruh hâli, sosyal kurumların toplumun ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterliliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Refah Devletinden Neoliberal Devlet Anlayışına Geçiş 1970'lerin ikinci yarısından itibaren iktisat politikaları neoliberal paradigma doğrultusunda yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu durumun nedeni, 1968- 1973 yılları arasında Japonya, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde üretim sonucu oluşan kâr oranlarının giderek azalmaya başlaması, 1968-1970 arasında tüm Avrupa'da işçiler arasında bir grev dalgasının meydana gelmesidir. Yeni neoliberal yaklaşıma göre ekonomik krizden çıkış için piyasaların kendiliğinden çalışması ve bunun için de her türlü düzenlemeden kaçınılması gerekmektedir.

Buradaki anlayış değişikliği şudur: Problemlerin çoğunu çözecek olanın "devlet" olduğuna inanan görüş yerine, sorunu devletin kendisi olarak gören bir anlayışın benimsenmiş olmasıdır.

SOSYAL HİZMET: EVRENSEL BİR TANIM GELİŞTİRME SÜRECİ

Sosyal hizmet tarihinde, sosyo-politik ve ekonomik çevre mesleğin amaçlarını, önceliklerini, hedeflerini, kullanılan yöntem ve teknikleri etkilemiştir. Mesleğin misyonu ve sosyal hizmet uzmanlarının motivasyonları kadar yöntem, teknik ve teknolojilerdeki değişimler de sosyal hizmet uzmanlarının uygulama biçimini belirlemiştir. Bu içsel (özellikle mesleki) ve dışsal (sosyal) güçlerin etkisi, sosyal hizmeti tanımlamada zorluğa neden olsa da bu güçlerin dinamik etkileşimi sosyal hizmet mesleğini var etmiş ve geliştirmiştir. Sosyal hizmetin kavramsal yapısı, bu sorunsala özgü bütünlüğü ve çok yönlülüğü içerir. İnsanın ve toplumun değişmesine ilişkin temel sorunları belirleme, açıklama ve çözme çabası, sosyal bilimlerde kendine özgü bir bilim dalını ve mesleği ortaya çıkarır. 1959'da Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi'nin müfredat çalışmasında "sosyal hizmetin tek, geniş ölçüde kabul gören ya da genel olarak kabul gören, amaçları ve hedeflerini açıklayan bir tanımın eksikliği" bildirimi yer almıştır. Dönüm noktası niteliğindeki bu çalışma, sosyal hizmetin temel etkinliklerinin bir otorite tarafından tanımlanmadığı gerçeğini ortaya koymuştur. Bundan sonraki yıllarda birçok meslek elemanı hizmetin açıkça anlaşılan bir kimliğinin, herkesçe kabul gören bir tanımının, ayrı bir bilgi temelini olmadığını ileri sürerek sosyal hizmetin bir meslek olup olmadığını sorgulamıştır. Sosyal hizmeti tanımlamak için tarihsel olarak ortaya atılan tipolojiler oldukça tartışmalıdır. Burada sosyal hizmetin en güncel ve kapsayıcı tanımı olduğu düşünülen Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun (IFSW) tanımlarına yer verilecektir. 2000 yılında Montreal'de IFSW'nin (International Federation of Social Workers- Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu) genel toplantısında, 1982'de yapılan tanım yeniden gözden geçirilerek yeni bir sosyal hizmet tanımı yapılmıştır. Bu yeniden gözden geçirmenin nedeni ise daha önceki tanımın, 21. yüzyılın dinamik ve değişen yapısına uyum sağlamadığı düşüncesidir. Sonuç belgesinde, toplumun değişen yapısı ve ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen yeni tanım şöyledir: "Sosyal hizmet mesleği, sosyal değişim, insan ilişkilerinde problem çözme ve güçlenmeye yardımcı olur ve bireyin iyilik hâlini geliştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet; insan davranışı ve sosyal sistemlerle ilgili teorileri geliştirerek, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalarda müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin esasını oluşturur". 2014 yılında Melbourne'deki uluslararası toplantıda ise daha önceki tanımın "evrenselliği/küreselliği" tartışılmış ve aşağıdaki temel kaygılar ifade edilmiştir: Önceki tanım bir Batı yanlılığını temsil etmektedir – bireyselliğe oldukça fazla vurgu yapılmıştır. Sosyal hizmet teorisine ve/veya yerli bilgiye yer verilmemiştir. Yerli tanımlarla (bağlam çeşitliliği) kıyaslandığında, her toplumun geliştirdiği tanımın küresel tanımla sorunlu yanları vardır. Bu bağlamda yeni bir küresel tanıma ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmış ve aşağıdaki tanım geliştirilmiştir: "Sosyal hizmet pratiğe (uygulamaya) dayalı bir meslektir ve sosyal değişim ve gelişimi, sosyal uyumu, insanların özgürlüğünü ve güçlenmesini teşvik eden akademik bir disiplindir. Sosyal adalet ilkeleri, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimlerde, beşerî bilimlerde ve yerel bilgi tarafından desteklenen sosyal hizmet disiplini/mesleği; yaşam zorluklarını ele almak ve refahı geliştirmek için insanlar ve yapılarla ilgilenir. Bu tanım, ulusal ve / veya bölgesel düzeylerde genişletilebilir."

BİR MESLEK OLARAK SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

Payne ve Dominelli'nin de belirttiği gibi sosyal hizmetin meslekleşme sürecinde gerçekleşen değişimler üç ana bakış açısı içinde ele alınabilir: Refleksif-terapötik ya da terapötik yardım: Bu bakış açısına göre değişen ya da değişmesi gereken "bireyin kendisi"dir. Bireylerin iyilik hâlini sağlamak ve onların kapasitelerini geliştirmelerine, sosyal işlevselliklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak sosyal hizmet uzmanlarının temel amacı olarak görülmüştür. Sosyalist-kolektivist ya da özgürleştirici görüş: Bu görüşü savunanlara göre sosyal hizmet uzmanları toplumdaki dayanışmayı artırarak onları sosyal sorunlar karşısında bir araya getirip baskı gücü oluşturmasına yardım ederek sosyal gelişmeyi ve değişmeyi sağlamalıdır. Bireyci-reformist ya da koruyucu bakım görüşü: Sosyal hizmet uzmanlarının yardım sürecinin sosyal refah hizmetlerinin sunumuyla gerçekleşebileceği düşüncesidir ve burada sistemlerin birbirleriyle ilişkilerini gözetenek bunu en iyi hâle getirmek amaçlanmaktadır. Ülkemizde sosyal hizmetin Batılı anlamdaki meslekleşme sürecini ise 1957 yılından başlatmak mümkündür. Sosyal hizmet mesleği Batı'da kök bulan bir meslek olarak bugün dünyanın birçok bölgesinde uygulama karşılığı bulmuş ve farklı bakış açılarıyla profesyonel veya yarı-profesyonel olarak sürdürülmeye

devam etmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletlerin sosyal hizmetlere bakış açısı dikkat çekici bir gelişime işaret etmektedir. II. Dünya savaşı sonrası Batı'da refah devletlerinin ortaya çıkması sosyal refah hizmetlerinin de kamusal olarak yerine getirilmesi sonucunu doğurmuştur.

BİR DİSİPLİN OLARAK SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ

Sosyal Hizmetin disiplin olma özelliği, onun bilimsel yönünü ortaya koymayı gerekli kılar. Sosyal Çalışma Sözlüğünde disiplin; “öğretime konu olan, alanlarına göre ayrılmış bilgilerin dizgeli bütünlüğü, bilim dalı” olarak tanımlanmıştır. Bilimin tarihsel süreç içindeki değişimi ve gelişimine bakıldığında ilk bilimsel etkinliklerin doğaya uyum sağlamak daha sonra doğayı kontrol etmek olduğunu görürüz. Bilim olarak sosyal hizmet; insanın ve toplumun değişme gelişmesinin dinamiği ve yasaları konusunda gelişme düşüncesi ve bilgisi ile insanın toplumsal etkililiğini geliştirme yaklaşımı, yöntemi ve uygulaması konularında bilgi üreten bir bilim dalıdır ve insanın/ toplumun gelişmesi düşüncesi, gelişmenin bilgisi, gelişme yaklaşımı gelişme yöntem ve teknikleri ile uygulamaları konularında bilgi üretmek sosyal hizmetin bilimsel işlevini oluşturur. Disiplin olarak sosyal hizmetin ilkeleri şöyle sıralanabilir: Sosyal hizmetin konusunun bireysel ve toplumsal çelişkilerin sonucu olan sorunlar olması, Bu sorunların mevcut çelişkileri ortadan kaldırılmasıyla çözülebileceği, Bu çelişkilerin çözümü birey, grup, toplum düzeyinde gelişmeler yaratmakla olanaklı olması, Sosyal hizmetin bu değişimleri gerçekleştirecek çeşitli teknikler geliştirmesi, Bu tekniklerin gerek toplumsal ve bireysel planda psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji gibi yan disiplinlerin biriktirdiği bilgilerle desteklenmesi. Sosyal hizmetin bir bilim olarak ortaya çıkmasına kaynaklık eden düşünce ise; insanların refahını yükseltmenin gerekliliğini ve uygulamasını dinsel ya da kişisel (daha çok gönüllü) kaynaklarla değil; akıl ve aklın yol göstericiliğindeki vicdanı aracılığıyla kavramasıdır.

Sosyal hizmet zaman içinde gelişen sosyal olaylara bir yanıt olarak doğmuş ve gelişmiştir. Bu anlamda sosyal hizmetin tarihi ile sosyal refah tarihinin iç içe olduğu görülmektedir. Bu ünite başlığı altındaki konular, Ünite 3'teki sosyal refah tarihi ve Ünite 4'teki disiplin ve meslek olarak sosyal hizmet tarihi ile birlikte çok daha iyi anlaşılabilir.

SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİ DURUM

Yardımlaşma ve dayanışma insan ve toplum gerçekliğinin önemli bir parçasıdır. Sosyal hizmet mesleğinin özü yardımlaşma ve dayanışmadır. İş bölümü yapmak ve yardımlaşmak insanlık tarihinin ilk çağlarından beri var olan kavramlardır. Bu nedenle de yardımlaşma ve dayanışmayla sınırlı olan sosyal hizmet bir uygulama olarak her zaman var olmuştur. Çağdaş olmayan ya da sekülerleşmemiş sosyal hizmeti dinlerin tarihinde/uygarlığın ilk duraklarında aramak doğru olur. Feodal Dönem'de hareketlilik, özgür seçim ve kişisel gelişim/değişim için çok az potansiyelin olduğu katı bir sosyal yapı vardı. Bazı insanların zengin bazı insanların yoksul olması değiştirilemez bir yaşam gerçeği olarak kabul edilirdi. Bu insanların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmadıklarına ilişkin "kadenci" bir yaklaşımı yansıtıyordu. Bu nedenle zengin insanlar yoksul insanlara yardım etmeliydi. Zenginlerden yoksullara doğru olan kaynak akışını kontrol etmede ise "kiliseler" birincil rol oynuyordu.

SANAYİ DEVRİMİ VE SANAYİLEŞME SÜRECİNİN ETKİSİ

Sosyal hizmetlerin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi yolundaki gelişmelerin kırılma noktası İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'dir. Fransız Devrimi, siyasal düzeni, Sanayi Devrimi ise ekonomik düzeni derin bir şekilde değiştirmiştir. Bu devrim aslında, insan emeğine ya da emek gücüne ilişkin büyük değişimin yaşanmış olması, yani yeni bir enerji kaynağı olan buhar makinesinin insan ve doğa enerjisinin yerini almasıdır. Sanayi Devrimi'nin en önemli sonuçlarından biri, sanayinin gelişmesi sonucu tarımsal kesimde yaşayan insanların kitleler hâlinde sanayi kesimine göç etmesi ve böylece kentleşmenin oluşmasıdır. Bu dönemde toplumdaki ihtiyaç sahibi insanların korunması ve kollanması görevini üstlenmesi beklenecek olan devlete "sosyal" sıfatının henüz getirilmediğinden, ihtiyaçların karşılanması ailelerin, dinî kurumların ve gönüllülük esasıyla çalışan kurumlara bırakılmış bir konu olarak kalmıştır. Batı'da 1800'lü yılların sosyal refah kurumları ve hizmetlerinin ortaya çıktığı dönem olduğu bilinmekle beraber, bu kurum ve hizmetler yoksulları, bir tehdit unsuru gibi görüp yoksulluğun önlenmesi ve kontrol altında tutulabilmesi için yoksulların dilencilik yapmak yerine "çalışma evleri" (workhouses) bünyesinde hem üretime katılımı hem de insanların disiplin altına alınması fikrini temel almıştır. 1877'de New York'ta kurulan Yardım İşlerini Düzenleme Derneği (Charity Organization Society) ve "yardım evleri" hareketinin ilk örneklerinden olan 1884'te Londra'da kurulan Toynbee Hall isimli Yardım Evi (settlement house) gibi kurumlar toplumda ihtiyacı olan kesimlere daha sistematik ve felsefi temelleri olan yardım faaliyetlerine girişmişlerdir. Yardım evleri hareketi profesyonel yardımın ve sosyal hizmet yöntemi ile insanlara yardım etmenin ilk örneği olarak görülmektedir ve sosyal hizmet tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

FRANSIZ DEVRİMİ VE AYDINLANMA DÜŞÜNÇESİNİN ETKİSİ

Aydınlanma, 18. yüzyılda, İngiliz Sanayi Devrimi'yle başlayıp Fransız Devrimi'yle sona eren, felsefi ve düşünsel bir harekettir. Fransız Devrimi veya Fransız İhtilâli (1789-1799), Fransa'daki mutlak monarşinin devrilerek yerine cumhuriyetin kurulmasını ve Roma Katolik kilisenin reforma uğramasını içerir. Batı dünyası başta olmak üzere tüm dünya insanları için bir dönüm noktası olup sosyal bir dönüşüm yaşatmıştır, denilebilir. 19. yüzyıl ile birlikte dünyada yaşanan felsefi, bilimsel, politik ve teknolojik gelişmeler insanın değerini artırmıştır. Bu dönemin sonucu olan ulus devletler, kendi vatandaşlarının yetiştirilmesi, bilinçlendirilmesi, yaşam kalitelerinin artırılması; toplumun sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması noktasında her bir vatandaşın eşit hakka sahip olduğu ve devlet kaynaklarının yeniden dağıtımının adaletli biri biçimde yapılması konularında sorumluluk almaya başlamışlardır. Devletlerin kendi devamlılıklarını sağlayabilmek için kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaları gerekliliği, nihayetinde sosyal / refah devletlerini ortaya çıkarmıştır. Sosyal refah devleti ya da sosyal devleti anlayışına geçişle birlikte yardım ve dayanışmanın bilimsel ve mesleki ilkelerce yönlendirilmesine olan inanç ve ihtiyaç da artmış oldu. Özetlemek gerekirse, sosyal hizmetin tarihsel gelişimi aşağıdaki makro olgularla açıklanabilir:

- 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa'da yaşanan tarihsel ve sistemsel dönüşümler
- Bu dönüşümlerin ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik alanlardaki değişimlerin yarattığı yapısal sorunlar

- Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonrasında teknolojik, sosyal, ekonomik ve politik yaklaşımların değişimi
- Teknolojik ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak devlet anlayışının ve sosyal ve ekonomik politikaların gelişimi
- Hukuk devleti anlayışından sosyal devlet anlayışına geçiş

1980'LERDEN SONRAKİ NEOLİBERAL GELİŞMELERİN ETKİSİ

20. yüzyılın başlarına kadar süregiden gelişmelerden anlaşılabilceği gibi sosyal politikanın temellerini gerek Sanayi Devrimi sonrasında devletlerin kendi bekaları için çıkardıkları yasalar ve yine sosyal politikanın önemli bir ayağı olan sosyal hizmet kavrayışını Batı'da daha çok sivil hareketler oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan kazanan taraf olup olunmadığına bakılmaksızın ağır hasarlar alan Batı Bloğu'nun Avrupa'yı ve dünyayı yeniden yapılandırma amacına hizmet edecek sonradan ulusüstü kuruluşlara dönüşecek uluslararası yapılar inşa etmeleri ve bu yapıların da sosyal politika konusunda önemli aktörler hâline gelmeleri 20. yüzyılın özeti olarak sunulabilir. Gerek değişen üretim yapıları ve ekonomik sistem gerekse de insan hayatını daha temele alan insan hakları, hümanizm gibi felsefelerin daha etkin hâle gelmesi; yeni toplumsal manzarada var olan sorunları çözmek için çok çeşitli aktörler ortaya çıkarmıştır. Aslında birbirleriyle içten içe çatışma hâlinde olan bu iki tarihsel gerçekliğin yarattığı aktörler, devlet, kâr amacı gütmeyen sivil toplum örgütleri, hizmet sağlama işini liberal ekonomik sistemi zemininde sağlayan kâr amacı güden kurumlar ve ulusüstü - uluslararası yapılardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı toplumlarında refah devletlerinin ortaya çıkması bahsi geçen ekonomik yapıyı değil de insan haklarını temel alan sosyal politikanın ürünüdür denilebilir.

Sosyal hizmetin bir disiplin ve meslek olarak ortaya çıkmasına öncülük etmiş insanları tanımak ve onların çabalarını öğrenmek, mesleki kimliği içselleştirmede önemli bir yere sahiptir. Bizden önce yaşamış insanların kısıtlı koşullarda ve sabır dolu yaşantılarla kurmaya çalıştıkları yapılmalar, bizlere de ilham vermedir. Dün gerçekleşen bu çabalar sonucunda bugün bu eğitimin verilmesi, insanların istihdam edilmesi, toplumun profesyonel olarak hizmetlerden yararlanması ve bu kitabın yazılabilmesi, sizler tarafından da okunabilmesi mümkün olmuştur.

Yine bugün mesleği ve disiplini doğru anlayarak, doğrusunu yaparak ve daha da geliştirerek yarının insanlarına miras bırakacağız. Jane Addams, 1860 yılında Illinois'te doğdu. Dokuz çocuklu bir ailenin sekizinci çocuğu olan Addams, üst sınıf bir aileden geliyordu. Babası, uzun süre senatörlük yapan bir politikacı ve işadamıydı. Babasının nüfuzlu arkadaşlarının arasında Abraham Lincoln de bulunuyordu. Bu bakımdan ayrıcalıklı bir hayat sürdüğü söylenebilir. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki çalışmalarıyla sosyal hizmetin öncüsü, yardım evleri hareketinin başarılı ismi, sosyal reformcu, barışçı (savaş karşıtı) ve feminist ve Nobel Barış Ödülü sahibi olarak tanınır. Richard Clarke Cabot, 1868 yılında Massachusetts'te doğdu. Ailenin beş erkek çocuğundan biri olan Cabot'un babası James Cabot bir filozof ve Harvard Üniversitesi profesörüydü. Richard Cabot, Amerikalı bir tıp doktoru, klinik hematolojide öncü, öğrenme metotları konusunda çığır açan bir araştırmacı ve aynı zamanda "tıbbi sosyal hizmet uzmanı" kavramıyla ilk kez tanıştıran yenilikçi bir doktordu. Bu özelliğiyle hem uygulamaları hem de bilimsel eserleriyle sosyal hizmetin öncüleri arasında yer aldı. Mary Richmond, 1861'de Illinois'de dünyaya geldi. 1917'de yazdığı "Sosyal Teşhis" isimli kitabıyla profesyonel sosyal hizmetin bilimsel metodolojisinin temellerini attı. Yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın nedenlerini araştırırken bireyi çevresinin içinde ve çevresiyle etkileşim hâlinde ele aldı. Bu nedenle Mary Richmond sosyal vaka çalışmasının annesi olarak kabul edilir. 1916'da Wisconsin'de doğan Virginia Satir, beş çocuklu olan ailesinin en büyük çocuğuydu. Çok meraklı bir çocuk olarak daha üç yaşındayken okumayı öğrendi ve dokuz yaşına geldiğinde okulun kütüphanesindeki tüm kitapları okumayı bitirmişti. Bir yazar ve sosyal hizmet uzmanı olan Virginia Satir, "aile terapisi" yaklaşımı ve "aile yapılandırması" çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Bu çalışmalarıyla Satir, tüm dünyada "aile terapisinin annesi" olarak bilinmektedir. Satir ayrıca, "Değişim Süreci Modeli" ile de tanınmaktadır. Edgar William Pye, 1916 yılında Faribault'ta dünyaya gelmiştir.

California'da sosyal hizmet uzmanı olarak çalışan Pye, sosyal hizmetin öncülerinden kabul edilmektedir. Pye küçük bir çocukken de evinin yakınında görme engelli, işitme engelli ve gelişimsel engeli bulunan çocuklarla sık sık oynardı. Toplum "farklılığı" ve dışlamayı öğretse de o kendi toplumunda hep "içerme"yi öğrendi. Pye, ihmal edilen ve güçsüzleşen insanların yaşam boyu savunucusu oldu. Bunların arasında II. Dünya Savaşı öncesindeki mülteciler, ruhsal ve fiziksel sorunlar yaşayan askerler ve siviller ve eşit haklar için mücadele eden gruplar vardı. Columbia Sosyal Hizmet Okulunu bitiren Pye, birçok sosyal hizmet madalyası aldı. 1872'de Berlin'de dünyaya gelen Alice Salomon, üçü çok küçük yaşta ölen sekiz çocuklu Yahudi bir ailenin üçüncü çocuğuydu. Öğretmen olmayı çok istemesine karşın okumayı erken yaşta bıraktı. Ta ki dönüm noktası olarak nitelendirdiği 21 yaşına kadar. Ona göre asıl yaşamı bundan sonra başlamıştı. Alice Salomon literatürde Alman sosyal reformcu, ekonomist ve akademik bir disiplin olarak sosyal hizmetin öncülerinden kabul edilir. Ülkesinde sosyal hizmet eğitiminin başlamasına öncülük etmiştir. Onun sosyal hizmet uzmanı olarak rolü o kadar önemsenmiştir ki ölümünden sonra posta pulunda resmi yer almış, adı bir parka, bir üniversiteye ve bir kavşağa verilmiştir. Mohandas Karamçand Gandhi 1869'da Porbandar'da dünyaya geldi.

Babası Karamçand Gandhi, Porbandar'ın başveziriydi. Annesi Putlibai, babasının dördüncü eşi ve Pranami Vaişnava mezhebinden bir Hinduydu. Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin siyasi ve ruhani lideri olan Gandhi'nin felsefesi Gandizm olarak anılır. Gerçek ve kötülüğe karşı aktif, ancak şiddet unsuru içermeyen direnişi ile tüm dünyada ses getiren bir felsefenin öncüsü olmuştur. Bu felsefe Hindistan'ı bağımsızlığına kavuşturmuş ve dünya üzerinde vatandaşlık hakları ve özgürlük savunucularına ilham kaynağı olmuştur. Mahatma Gandhi toplum karşıtlarına karşı mücadele veren gerçek bir sosyal hizmet uzmanı olarak değerlendirilmektedir. "Eğer sosyal hizmet yapmak istiyorsanız öncelikle kendinizden başlamalısınız." diyerek sosyal hizmeti uygulayacak olanların kişisel ve ahlaki gelişimine vurgu yapmıştır. Emre Kongar, 1941'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Mesude Kongar ile babası İhsan Kongar felsefe öğretmenidir. Varlıklı ve eğitilmiş bir aileden

gelen Kongar, Ankara'ya Siyasal Bilgiler Fakültesine gidene kadar, kışları Çarşıkapı'da, yazları ise Osmanlı Devleti'nin son padişahı olan Mehmet Vahdettin'in Çengelköy'deki köşkünde yaşamıştır. Babasının edebiyat dünyasına yakınlığı dolayısıyla yazlık köşklere yemek sohbetlerine birçok ünlü yazar ve şair gelmiştir. Böylece ünlü edebiyatçılarla tanışma fırsatı bulmuş olan Kongar, elit bir sosyal çevrede büyüme şansını yakalamıştır.

Türkiye'de sosyal çalışma eğitimine ilk defa Sosyal Hizmetler Akademisinin 1961'de kuruluşuyla başlanmış ve dört yıllık bir eğitim programı ile sosyal hizmet mütehassısı (sosyal hizmet uzmanı) olarak yetiştirilmesi öngörülmüştür. Emre Kongar ise sosyal hizmet alanında yurt dışında eğitim almış ilk Türk bilim adamı olmuş ve 1967 yılında ilk kez olarak üniversite bünyesinde (Hacettepe Üniversitesi) Sosyal Çalışma Yüksek Okulunu kurmuştur. 1931 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Sema Kut, İstanbul Amerikan Kız Lisesi'ni bitirmiş, üniversite eğitimine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı (1957) bölümünde devam etmiştir. 1960-1962 yıllarında İngiltere'de University College of Swansea (University of Wales Swansea)'nın Sosyal Bilimler Bölümünde "Sosyal Yönetim ve Gelişim" (Social Administration and Development) alanında yüksek lisans yapmıştır. Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin, mesleğinin ve politikalarının oluşumunda ve gelişiminde başlangıcından bugüne kadar büyük katkılarda bulunmuş olan Prof. Dr. Sema Kut, bu alanda binlerce sosyal hizmet uzmanının yetişmesine öncülük etmiştir. Sosyal hizmet mesleğinin ilke ve değerlerini, toplumsal hayatın ve insanlığın vazgeçilmez bir parçası olarak yaşayanlara örnek olan Prof. Dr. Sema Kut'un hayat hikâyesini ve çalışmalarını bilmek, sosyal hizmet tarihinin Türkiye boyutunu bilmek açısından önemlidir.

Eğitimini tamamlayarak 1962 yılında Türkiye'ye dönen Sema Kut ve Birsen Gökçe, Sosyal Hizmetler Akademisine öğrenim elemanı olarak atanmışlardır. Sema Kut, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak açılmış olan ve Türkiye'nin ilk sosyal hizmet okulu olan Sosyal Hizmetler Akademisinde öğretim görevlisi olan ilk eğitimcilerdendir (1962-1965).

Selçuklu ve Osmanlı öncesi Türklerde sosyal hizmetlerin gelişimini iki farklı dönemde inceleyebiliriz. Birincisi İslamiyet öncesinden İslamiyet'i kabul edilmesine kadar olan dönemdir. Bu dönem Türklerde yaşam göçebelik ve avcılık kültürüne bağlı olarak şekillenmiştir. Bu toplumsal yaşam tarzı iş birliğini ve dayanışmayı gerektirmektedir. İslamiyet öncesi ve ilk Müslüman Türk devletlerinde sosyal hizmete yönelik koruyucu hizmetler, hankâh, bimarşitan gibi şekilde görülmektedir. Özellikle hasta, yetim, kimsesiz ve yolcuların gibi ihtiyaç sahipleri göz önünde tutularak bir sosyal denge oluşturulmuştur. Böylelikle sosyal patlamaların önüne geçilerek ihtiyaçların karşılanması açısından daha paylaşımcı bir sosyal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yapılar daha sonraki İslam devletlerine de öncülük ve örnek teşkil etmiştir.

Türk Devlet adamları, İslamiyet'ten önce ve sonrasında her şeyden önce kendilerini tebaalarının koruyucusu olarak gördükleri ve bu anlayış uyarınca ihtiyaç sahibi olan yaşlı, kadın, çoluk- çocuk ve fakirlerin her türlü gereksinimlerini sağlamayı bir görev olarak kabul etmişlerdir. Vakıflar aslında İslamiyet öncesi Türk toplumunda değişik isimler altında varlığını sürdürmüştür. İslamiyet'in kabulüyle birlikte sosyal yardım ve hizmet kurumları daha sistematik ve genel hale dönüşmeye başlamıştır. Bunda İslami geleneğin yardımlaşma ve hayır işlemlerini teşvik etmesinin önemi büyüktür. Selçuklular döneminde sosyal hizmete yönelik uygulamalar; meslek birlikleri olan ahilik, medreseler, hankâhlar, imaret ve hastaneler aracılığıyla örgütlü bir şekilde yerine getirilmiştir. Bu sayede bu kurumlar, sosyal hizmet kuramında ekonomik bir finans ve özerk bir yapıya kavuşmuşlardır. Ahiliğin bir sosyal hizmet sektöründe var olmasını sağlayan unsur o dönemin siyasi otorite boşluğu ve bunun doldurulması gereği oluşturmuştur. Selçuklu döneminde bu çok amaçlı külliyeler içinde ihtiyaç sahibi insanlara, birçok alanda yönlendirme yapılmıştır.

İnsanların hayatını kolaylaştırma amacı ile hem temizlik, hem sağlık, hem de eğitim hizmeti aynı yapı içinde verilmiştir. Darüşşifalarda yatarak tedavinin yanında, poliklinik hizmeti de verilmiş, şehirden gelip geçenlere ücretsiz tedavi olanağı sağlanmıştır. Aynı zamanda çok kültürlü, çok dinli bir yapısı olan Selçuklular bu hizmetlerden Müslüman olan olmayan, kadın, erkek, çocuk, sivil, asker herkese açık kuruluşlar olarak hizmet vermişlerdir Bu sayede hiç kimse fakir olduğu, parası olmadığı için sağlık bakımı gereksiniminden, doktorluk hizmetinden mahrum bırakılmamıştır. Bu hizmetlerle Selçuklu Anadolu'sunda sağlık hizmetlerinde sosyalizasyonun ilk örnekleri yaşanmış, ülke içinde sağlık hizmetlerinde ayırım yapılmayarak eşitlikçi politikalarla hizmet sağlanmıştır. Kervansaraylar, aslında Anadolu'da ve diğer Türk-İslam devletlerinde iktisadî hayatı geliştirmek amacıyla kurulmuş kurumlar olmakla beraber, zaman içerisinde daha ileri bir boyut kazanarak, çağının en gelişmiş sosyal hizmetlerini veren kurumlar haline gelmişlerdir. Bunu sağlayan en büyük etken vakıfların Allah rızasını kazanmak amacı ile taşınır ya da taşınmaz malların, vakfedenin amaçladığı doğrultuda insanların yaşamlarını kolaylaştırmak sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim, gıda gibi belirli hizmetleri sunmak üzere tahsis edilmesidir.

Bu durum sadece kervansaraylar için değil aynı zamanda imaret cami, han, darüşşifa ve diğer sosyal kurumlar içinde geçerli olmuştur. Sosyal hizmet kurumlarından biri olan İmaret, Anadolu Selçuklular dönemin Osmanlı devletinin aksine aşevinden daha fazla fonksiyonu yerine getirmiştir. Aynı şekilde Selçuklular Dönemi'nde güç kazanarak gelişen Ahilik teşkilatı her ne kadar dinî ve ekonomik yönü ile bilirse de süreç içerisinde siyasi ve sosyal bir yapıya da dönüşmüştür. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde sosyal hizmet anlayışının gelişmesinde Erbil Atabeyi Muzafferredin Gökbörü'nün önemi çok büyüktür.

Erbil Atabeyi Gökbörü, beyliğinde yaşlılara, çocuklara hastalara yönelik kurumlar oluşturarak bunların idamesi için vakıflar tahsis etmiştir. Bütün bunları yaparken İslamiyet öncesi Türklerde var olan töre, gelenek ve inanışlarından esinlenerek oluşmuştur. Daha önce var olan bu uygulamalar, İslamiyet'in sahip olduğu inanç sistemi ve pratiği ile uyum gösterdiğinden dolayı İslamiyet'le bütünleşerek daha da gelişmiş ve kendisine yeni alanlar bulmuştur. Bu sayede Anadolu'da başta Selçuklular olmak üzere diğer Türk devletlerinin birbirinden farklı ve birbirini bütünleyici birçok yetimhane, hastane, medrese, misafirhane, darülaceze gibi birçok kurum kurulmuştur. Bu kurumların işleyişinde özellikle kadın, çocuk, hasta ve düşkünlere yönelik uygulamalara özellikle dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Türk sosyal hizmet anlayışı batılı anlayış ve uygulamalardan geri kalmadığı ve hatta ilerisinde olduğu düşünülebilir. Nitekim günümüzde Batı toplumunda özellikle sanayi toplumunun getirmiş olduğu olumsuz sonuçlardan biri olan çocuk istismarının önüne geçebilmek ve onların sağlıklı bir şekilde

toplumsal yaşama uyum sağlamaları için çeşitli sosyal hizmet örgütleri ve kurumları bulunmaktadır. Oysa Türk devletlerinde sanayi devriminden çok önce özellikle savaşların, hastalıkların, kıtlıkların, göç ve afetlerden en çok etkilediği kesim olan çocuklar için çeşitli kurumlar kurdukları gibi bir dizi yasal tedbirler almışlardır. Bu sayede devlet tarafından çocukların korunması ve geleceğe hazırlanması amaçlanmıştır. Bütün bu tarihsel geçmiş ve uygulamalar düşünüldüğünde Türklerde ve Anadolu'da sosyal hizmetin çok eski ve köklü olduğu görülmektedir. Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin dahi sosyal hizmet ve uygulamalarında İslamiyet öncesi ve sonrası uygulamaların izlerini görmek mümkündür. Türk devletlerinde özellikle savaşların, hastalıkların, kıtlıkların, göç ve afetlerden en çok etkilediği kesim olan çocuklar için çeşitli kurumlar kurdukları gibi bir dizi yasal tedbirler almışlardır. Bu sayede devlet tarafından çocukların korunması ve geleceğe hazırlanması amaçlanmıştır. Yine bu bağlamda sadece yasal tedbirler alınmamış daha sonraki dönemlerde kurulacak olan çocuk müesseselerine öncülük edecek kurumlar kurmuşlardır.

Bu bağlamda sosyal hizmetin önemli konularından biri olan çocukların korunması konusu ilk defa bu dönemde Zengiler ve İlhanlılar Dönemi'nde çıkmakta ve bu durum kanunla güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki örnek ve uygulamalardan da anlaşılacağı üzere Türklerde ve Anadolu'da sosyal hizmetin çok eski ve köklü olduğu görülmektedir. Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin dahi sosyal hizmet ve uygulamalarında İslamiyet öncesi ve sonrası uygulamaların izlerini görmek mümkündür.

İslâm Dünyasında Sosyal Hizmet Anlayışı ve Kurumlarının Ortaya Çıkışı Ünitenin Okutulmasının Temel Amaçları

“Sosyal Hizmet Tarihi” dersi çerçevesinde okutulan bu ünitenin temel amacı bugünkü modern sosyal hizmet anlayışı ve uygulamalarının İslam Dünyasındaki tarihsel kökenleri hakkında genel bilgileri öğrenmektir. Bu amaç biraz ayrıntılandırıldığında bu ders kapsamında;

- İslam dünyasında sosyal hizmet düşünce ve uygulamalarının dinsel temelleri,
- İslam'ın insana verdiği değeri ve temel insan hakları hakkındaki anlayış,
- İslam'ın kadınlara, engellilere, yaşlılara, dezavantajlı çocuklara yönelik yaklaşımlar,
- İslam'da sosyal yardımlaşma kurumlarının neler olduğunu ve dayandığı temel dinsel ilkeler öğrenilecektir. İslâm'da İnsan İmgesi Dinlerin temel amaçlarından ve işlevlerinden biri de inananlarına bu dünyada da mümkün olduğunca daha iyi yaşam sürdürebilmesine rehberlik etmek ve yardımcı olmaktır. Bundan dolayı kutsal metinler ve peygamberler bu yönde emir ve öğütlerde bulunurlar. İslâm, diğer bir ifadeyle Allah, insana değer vererek onu muhatap almış ve dünyayı insanın hizmetine sunmuştur. Bunun bir göstergesi, Kur'an'da, insanla ilgili olarak beşer, Âdemoğlu (ben-i Âdem) ve nefis kelimelerinin kullanımları dışında, farklı türev ve kullanımlarıyla insan kelimesinin toplam 337 kez geçmesi ve insanın yaratılışı sürecine 65 defa yer verilmesidir.

Bu ayetler incelendiğinde Allah'ın,

- Hz. Âdem'i yaratması,
- ‘ruhum’ diye ifade ettiği varlık ilkesinden bir nefes üflemiş olması,
- insana ‘eşyanın isimlerinin tamamını öğretmesi’ ile varlık şemasını kavratmış olması,
- meleklerin insana secde etmesini emretmiş olması,
- yeryüzüne halife olarak göndermiş olması,
- insanı en güzel şekilde yarattığını ve şerefli kıldığını vurgulaması, ile İslâm'da insanın değeri hakkında yeterince bilgi sunmaktadır. İnsan birçok konuda aklını kullanarak iyi-kötü, doğru-yanlış ayırımını yapacak kapasitede yaratılmıştır. Fakat tarih bize insanın bu yeteneğini olması gereken düzeyde gösteremediğini açık ve tartışmasız ortaya koymaktadır. Dünyanın kaynakları tüm insanlara yetebilecek miktarda olmasına karşın savaşlar, açlık, yoksulluk, cinayetler, vahşet düzeyinde katliamlar, soykırımlar gibi insan onuruna aykırı durumlar yaşanmış, yaşanmakta ve yaşanmaya devam edecek gözükmektedir. Bundan dolayı Allah insanın aklını kullanabilme becerisini desteklemek ve rehberlik etmeleri amacıyla peygamberler gibi uyarıcılar göndermiştir. Peygamberlerin aracılığıyla sınırları çizilen dinsel inanç ve uygulamalar, dinî, ahlâkî ve insanî değerlerinden uzaklaşmış insanlara yol gösterici olmuşlardır. Çeşitli sorunların çözümü için önerdikleri bu reçeteler ve uygulamalar zamanla insan ve değerler odaklı sosyal hizmet alanlarının, uygulamalarının ortaya çıkmasına ve gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. İşte buradan hareketle bu bölümde Kur'an ve Sünnet çerçevesinde bu katkıları genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız. İslâm'da Temel İnsan Hakları İnsan hakları konusu doğrudan insanın değerli oluşuyla, onun onuruyla çok yakından ilişkilidir. İnsan doğasının bir tarafında savaş, cinayet, çeşitli zalimlikler ve kötücül davranışların olduğu, her gün medyada çıkan haberlere yansımaktadır.

Bununla birlikte aslında insanların özünde, bu kötücül duygulardan belki daha fazla şefkat, merhamet, fedakârlık ve diğerkâmlık yeteneği mevcuttur. İnsan haklarıyla ilgili ilk metin Hz. Muhammed'in 632 yılında Mekke'de Veda Hutbesi olarak bilinen tarihi konuşmasını içermektedir. Avrupa'da ilan edilen ilk insan hakları metni, İngiltere'de Kral John'un ilk kez kendi yetkilerini kısıtlayarak halka bazı hak ve özgürlükler tanıdığı 1215 yılında çıkartmış olduğu fermanıdır ve bilinen adıyla Magna Carta'dır.

Başta ve temel olarak genelde ayetler ve hadisler, özelden de Veda Hutbesi bağlamında İslâm'ın insan haklarına verdiği önem anlamlıdır, özellikle 1400 yıl önce bunların ortaya konmuş olması, o dönemki toplum yapı ve değerleri göz önünde bulundurulduğunda daha da anlamlı gelecektir. Veda Hutbesi, doğal olarak Kur'an ve Hz. Muhammed'in açıklamalarındaki insan hakları ile ilgili temel düşüncenin bir ürünüdür. İnsan hakları çerçevesinde bakıldığında, bu iki kaynak ışığında oluşan İslâm kültürü ve geleneğinde kendine özgü şekil ve içeriğe sahip zengin bir birikimin olduğu görülecektir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Kur'an'ın kendine özgü anlatım tarzı içinde, inanç özgürlüğü, yaşam, mülk edinme, seyahat, sağlık, çalışma, miras, evlilik ve aile hakları gibi haklardan söz edilmektedir. Bu hak ve özgürlüklerin Kur'an'da yer alması tek başına yeterli olmadığını, bunun sosyal yapılanma çerçevesinde bireylerin çoğunluğunun ve özellikle de yetki ve güç sahiplerinin içselleştirmesi, bir

yaşam biçimine dönüştürmesi gerekmektedir. İşte bunun nasıl olacağını Hz. Peygamber ve onun arkadaşları yaşayarak, uygulayarak göstermişlerdir. Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettikten sonra, farklı inanç ve etnik gruplarıyla yaptığı Medine Sözleşmesi ile farklı gruplarla hatta yaygın olan kölelerle ilişkileri ve tavsiyeleri insan hakları bakımından önemli belge ve uygulamalardır. Bununla birlikte ilkelerin uygulanmasında, bazı sorunların olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Buna rağmen Veda Hutbesi (Kur'an ve Sünnet) endeksli meydana gelmiş zengin birikim, işlev ve amaç bakımından insan haklarına hizmet eden çok sayıda kavram ve kurumun ortaya çıkmasında önemli katkılar sağlamıştır. Örneğin kavramsal düzlemde İslâm bilginleri ve düşünürleri dinin amacının "zarûriyyât-ı hamse, zarûrât-ı hamse, makâsîd-ı hamse" gibi adlarla anılan "korunması zorunlu beş temel ilke"yi yerleştirmek olduğunu belirtmişlerdir. Korunması zorunlu beş temel ilke şunlardır:

1. Canın korunması,
2. Aklın korunması,
3. Namus ve onurun korunması,
4. Dinin korunması ve 5. Malın korunması.

Bu beş ilkenin dışında benimsenen ve uygulamaya konulmuş şu ilke ve uygulamaları sıralayabiliriz:

- İnsanın sahip olduğu can ve mal dokunulmazlığının dayanağı, ırk, inanç ve cinsiyet özellikleri değil sadece insan olmaktır.

- Kesinleşmiş bir suç olmadıkça kişinin masum olduğunun kabul edilmesi.

- Cezaların orantılı olması ve uygulanması. Tutuklu ve mahkûm haklarının korunması ve işkence yasağı.

- Zekât, sadaka, fitre, kurban, vakıf gibi yardımlaşma ve dayanışmayı artıran uygulamalar. Yaşam Hakkı 'Bir insanı kurtaran tüm insanlığı kurtarmış, bir insanı öldüren (ölüme terk eden) bütün insanlığı öldürmüş gibi olacağı' (Kur'an, Mâide, 5/32) uyarısında bulunan ilâhi mesaj, İslâm'ın yaşam hakkına verdiği öneme dikkat çekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için İslâm, doğal olarak insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarını göz ardı etmeden, değişmez temel hükümlerin yanı sıra, bu temel hükümlere aykırılık oluşturmama şartıyla yeni hükümler ortaya koymaya açık bir dindir. Örneğin kişinin ölme riski varsa, haram olan bir şeyi yiyebilir, yapabilir hatta Allah'a inanmadığını (kalben olmamak şartıyla) söyleyebilir. Hasta kişinin durumu oruç tutmasına engel ise tutmayabilir veya diğer ibadetler konusunda da tanınan kolaylıkları uygulayabilir. Görüldüğü gibi konu yaşam hakkı ve sağlıkla ilgili olduğunda, farzlar ve dinsel yasaklar göz ardı edilerek duruma uygun çıkış yolları gösterilebilmektedir. Kadın Hakları İslâm'ın kadınlara verdiği değer ve haklar, geldiği dönem ve ortam itibarıyla bir devrim niteliğindedir. İslâm öncesi bütün dünyada olduğu gibi Araplar da kadına genellikle değersiz ve uğursuz olarak bakmakta veya onları bir eşya olarak görmekteydi.

Örneğin kocası ölen bir kadın, miras bırakılan mallardan biri olarak görülüp, kocasının yakınları tarafından istedikleri şekilde hakkında kararlar verilebiyordu. Buna karşın Kur'an bu konuda "Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir" (Kur'an, Nisa 4/19) ayetiyle kadının bu konudaki mağduriyetini gidermiştir. Eş kaybı ve boşanma sonrasında kadının ekonomik bakımdan sınırlı da olsa bir süre sıkıntı çekmesinin önüne geçme, bir bakıma sosyal güvence sağlama yönünde önemli bir başlangıç olması açısından kadına tanınan 'mehir' hakkı önemli bir uygulamadır.

Mehir erkeğin evleneceği kadına, miktarını örf, adet ve emsâl'e göre belirleyerek verdiği maldır. Mehir kadının hakkıdır ve tamamıyla ona aittir, onun özel malıdır. Erkeklerin çeşitli hilelerle bu hakkı kısmen veya tamamen çiğnemeleri ve verdiklerini zorla geri almaları meşru değildir (Kur'an, Nisa 4/20). Kur'an'da ki bu anlayış ve ilkeler, Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmuştur. O, Allah'ın, bir erkeğe tanıdığı; hayat ve mülkiyet edinme, kanun önünde eşit olma ve adaletle muamele görme, şeref ve onurun korunması, inanç ve düşünce özgürlüğü, evlenme ve aile kurma, özel hayatının gizliliği ve dokunulmazlığı, geçim teminatı ve siyasi haklar gibi temel hakları, insan olma ölçütü çerçevesinde kadınlara da aynı oranda tanımıştır. Hz. Peygamber, İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kadınların eğitim görmelerini önemsemiş onlara zaman ayırmış, her konuda soru sormalarını teşvik etmiştir. Kadınlar da bu imkânı en iyi şekilde değerlendirerek Hz. Peygamber ile çok rahat konuşup-tartışmışlardır. Her ne kadar Kur'an'ın bazı ayetlerinde kadın-erkek eşitsizliği olarak algılanabilecek ifadeler var gibi görüne de aslında bu ayetlerin geldiği ve uygulandığı ortam ile amaç dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bunun erkeğin lehine olan bir ayrımcılığı ifade edecek bir söylem olmadığı anlaşılmaktadır.

Aksine İslâm'ın kadın hakları kapsamına giren ilkeleri, gerek kadının toplumdaki değeri, gerekse sosyal ve hukuki statüsü yönünden açık bir şekilde kadının lehinde görünmektedir. Yalnız Kur'an ve Sünnet'teki kadının yerinin asırlardır yeterince uygulama alanı bulamamış olması gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Eşitlik İlkesi ve İrkçiliğin Reddedilmesi İslâm'ın getirdiği değerler sisteminde renklerin ve dillerin farklılığı, Allah'ın birer delili olarak nitelendirilmiştir (Kur'an, Rûm 30/22). Kur'an'a göre insanlar, aynı kökten gelmişlerdir (Nisa 4/1) ve yaratılışları bakımından bir farklılık söz konusu değildir. Hz.

Peygamber'in bu konuya ışık tutacak şu ilkesel mesajı çok önemlidir: "Allah sizin bedenlerinize ve fiziksel şeklinize bakmaz; O, sizin kalplerinize ve davranışlarınıza bakar (değer verir)" (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9). Yetimlere ve Sokak Çocuklarına Yönelik Tutumlar Tüm canlılara karşı merhameti tavsiye eden İslâm'ın genel olarak bütün çocukların özelde de sokak çocukları, engelli ve yetim çocuklar gibi dezavantajlı çocuklarla ilgilenmemesi düşünülemez. Dolayısıyla İslâm, cahiliyye döneminde, çeşitli kaygılarla çocuklarını, özellikle de kız çocuklarını öldürme geleneği gibi tüm insanlık dışı uygulamaları yasaklamıştır. Yaşlılara Yönelik Tutumlar Hz. Peygamber, yaşlıya ve büyüğe saygı, sevgi, ilgi, şefkat ve merhamet edilmesini istemiştir: "Küçüğüne merhamet etmeyen, büyüğüne saygı göstermeyen bizden değildir", "Beli bükülmüş Allah'ın yaşlı kulları, emzikli çocuklar ve otlayan hayvanlar olmasaydı üzerinize belalar yağardı", "Kim gençliğinde bir yaşlıya iyilikte bulunursa Allah o kimseye yaşlılığında yaptığı iyiliği karşısına çıkarır" (Tirmizî, Birr, 15 ve 75) şeklindeki hadisler, yaşlıya saygı gösterilmesinin önemini ifade eder.

Engelliye ve Engelliliğe Yönelik Tutumlar

İslâm engellilerle ilgilenmenin ve onlara yardım etmenin, Allah tarafından ödüllendirilecek davranışlardan biri olduğunu belirterek teşvik etmektedir. Görme engelli bir kimseye yol göstermek, sağır ve dilsiz biriyle ilgilenmek, insani ve dinî bir görev olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber, Medine dışına çıktığı zaman, yerine on üç defa görme engelli Ümmi Mektûm'u vekil olarak bırakmıştır. Bu uygulama engelliğe ve engellilere değer verildiğini gösteren çok önemli örneklerdendir. Sosyal Yardımlaşma Kurumları Sosyal yardımlaşmanın örneğin zekât gibi daha önce benzeri olmayan bir uygulamanın ve özellikle de vakıf anlayışının kurumsallaşması başta yoksulluk olmak üzere farklı birçok alanda muhtaç insanlara yardım etmede ve dayanışmayı tesis etmede önemli katkılar sağlamıştır. Diğer kurumsallaşmış sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumları olarak, fitır sadakası, kurban, nafaka, vasiyetler, fidyeye ve kefareti sayabiliriz. Tüm bu kurum, kuruluş ve uygulamaların bireysel ve sosyal dengenin ideal düzeylere ulaşılmasının sağlanması konusunda katkıları olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmetlerin Gelişimi Ve Kurumsal Yapı

• Osmanlı Dönemi'nde sosyal hizmetlerin gelişimini iki dönemde inceleyebiliriz. Birincisi Osmanlı'nın kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan dönem ki bu döneme Geleneksel ve Klasik Dönem de diyebiliriz. İkincisi ise Tanzimat'la başlayıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar süren dönemdir.

Tanzimat'a Kadar Olan Dönem

• Osmanlı'da sosyal güvenlik sistemi ve sosyal hizmete yönelik çalışmaları; aile içi yardımlar, dinî yardımlar, vakıflar ve meslek kuruluşu içerisindeki yardımlar aracılığı ile yerine getirilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde önemli bir görev üstlenen aile, kişinin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış; aile içi yardımlaşma sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur. Aile üyelerinden birinin hastalık, kaza ve ölümü halinde ortaya çıkan sorunlar, yine ailenin diğer üyelerinin katkı ve yardımları ile giderilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde sosyal hizmete yönelik koruyucu aile hizmetleri; yakın akraba ve çevrenin, mahallenin bakımı, tebennî adı altında bir türlü geçici evlatlık, çocukların emeğine karşılık belli bir ücret karşılığında icar-ı sağır ve vakıfların koruyucu aileye yönelik maddi destekleri şeklinde görülmektedir.

• Osmanlı Devleti'nde sosyal adaleti ve sosyal güvenliği sağlamak, yoksullara ve kimsesizlere yardım etmek açısından zekât, fitre, kurban, adak ve kefaretlar, sadaka ve diğer bağışlar sosyal hizmetin hedef kitlesi olan dezavantajlı gruplara yönelik önemli fonksiyonlar yerine getirmiştir. Zekât, sadaka ve kurban gibi ibadetler kişinin fedakârlık ve cömertlik duygularını geliştirmekte ve aynı zamanda, bireyin sosyal yönünü de geliştirerek sosyal bütünleşmeye yardımcı olmaktadır. Zekâtın bireysel açıdan ibadet yönü kadar toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi, sosyal adalet ve barışı sağlaması açısından önemli toplumsal işlevleri yerine getirdiğini ifade edebiliriz.

• Osmanlı Devleti'nin kuruluşu öncesinde de var olan ve zamanla çeşitliliği ve yerine getirdiği işlevleri gittikçe artan vakıf kuruluşları, özellikle kimsesiz çocuklara, yaşlılara ve yoksullara yönelik hizmetleri ile sosyal hizmet kuruluşlarının ilk ve en önemli nüvesi hâline gelmişlerdir. Vakıflar sosyal hizmet kuruluşlarının ilk basamağını oluşturmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Sosyal hizmete Yönelik Uygulamalar

• Osmanlı Dönemi'nde sosyal hizmete yönelik uygulamalar; meslek birlikleri olan Ahiler ve Loncalar aracılığıyla örgütlü bir şekilde yerine getirilmiştir. Ahilik nizamnameleri hüviyetinde olan Fütüvvetnameler'de, uyulması gereken ahlaki ve ticari esaslar belirtilmiştir. Bunlar; sosyal dayanışma ve hizmet, samimiyet, cömertlik, Allah'tan başkasına kul olmama, insan sevgisi, iyi niyet, irade, bencillikten ve kibirden uzaklaşma; hürriyet ve kanaat, dürüstlük, sürekli gelişme ve yenilenme, tevazu, geçimli olma, hürmet, merhamet, dürüstlük, iyi kalpliliktir.

• Tanzimat Sonrası Dönem

• Çalışma Yaşamına İlişkin Düzenlemeler

• Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumsal yapısında ve kurumlarında birçok değişiklik olmuştur. Bunun yansıması olarak sosyal hizmete yönelik hizmet ve uygulamalarda da farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu dönemde özellikle II. Abdülhamid Dönemi, sosyal hizmet alanında kurumsallaşmanın başlangıcını oluşturmaktadır. Bu dönemde; çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler yapılmış, çocuklara ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet kurumları tesis edilmiş, hastalara yönelik hastaneler kurulmuştur. Çalışma yaşamına yönelik olarak ilk yasal düzenlemeler işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik 1865'te çıkarılan Dilaver Paşa Nizamnamesi ve 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi'dir. Mecelle, çalışma yaşamını düzenleyen ve 1877 yılında yürürlüğe giren çalışma yaşamını ilişkin yasal bir düzenlemedir. 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti ülkemizde bilenen ilk işçi örgütlenmesidir. Çocukların ihmali ve istismarı devletlerin bir dizi yasal tedbirler almasına yol açmış, bu vesileyle devlet tarafından çocukların korunması ve geleceğe hazırlanması amacıyla çeşitli müesseseler kurulmuştur. Çocuklara ve yaşlılara yönelik olarak İslahhaneler/sanayi mektepleri, Dârüşşafaka, Dârülaceze, Dârülhayr-ı âli, Dârüleytamlar ve Himaye-i etfal cemiyeti gibi çeşitli kuruluşlar tesis etmişlerdir.

• Osmanlı Toplumunda Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Faaliyeti

• Osmanlı toplumunda çocuklara yönelik sosyal hizmet faaliyeti gösteren kuruluşlardan biri ıslahhanelerdir. İlk ıslahhane 1863 yılında Niş'te Tuna Valisi Midhat Paşa tarafından kurulmuştur.

• Dârüşşafaka, öksüz ve yetim Müslüman çocukları okutmak için Cem'iyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye

tarafından 1873 yılında İstanbul'da açılmış bir mekteptir.

- Dârülaceze yardımı muhtaç çocukların, engelli kadın ve erkeklerin din ve milliyet farkı gözetilmeksizin bu durumdan kurtarmayı, sıkıntılarını hafifletmeyi amaçlayan bir kuruluştur. Dârülaceze'nin kuruluş gayesi, "Sokaklarda dilenen çocuklarla, engelli erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılmalrı ve güçlerinin yettiği kadar çalıştırabilmeleri" şeklinde belirtilmiştir.
- Dârülhayr-i Âli küçük bir ilk mektep, kimsesiz Müslüman çocuklar için bir tür yetimhanedir. Dârülhayr-i Âli 1903 yılında Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü kutlamalarında açılmıştır. Abdülhamid'in girişimiyle kurulmuş ve Hazine-i Hassa'dan mali olarak desteklenmiştir.
- Dârüleytâmlar (yetimler yurdu) daha çok savaş, düşman istilas, açlık vb. nedenlerle yetim kalan çocukların korunması amacıyla oluşturulmuş olan kuruluşlardır. Buralarda bakıma muhtaç çocuklar barındırılıp onlara okuma yazma öğretilmiş ve bir meslek kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yetimlerin mallarını korumaya yönelik olarak 31.12.1851 tarihinde "Eytam Nizamnamesi" çıkarılmış ve aynı zamanda "Eytam Sandıkları"nın oluşturulmasına karar verilmiştir.
- Cemiyet, I. Dünya Savaşı nedeniyle cephede savaşanların çocukları ile kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göç eden ailelerin kimsesiz ve yoksul kalan çocuklarına bakmak amacıyla 6 Mart 1917'de İstanbul'da kurulmuştur. 17 Ocak 1921 tarihli padişah iradesi ile kamu yararına çalışan bir cemiyet olarak kabul edilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1935 yılında "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını almış ve 1937 yılından itibaren de kamu yararına çalışan bir dernek statüsünü kazanmıştır.
- Kimsesizlere Yönelik Sağlık Hizmetleri
- Kimsesiz hastalara yönelik olarak Vakıf Gureba Hastanesi dikkat çekmektedir. Hastane 1843 yılında Sultan Abdülmecit'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından kurulmuş ve 1845 yılında ilgili vakıfname ile "Bezm-i Alem Gureba-i Müslimin Hastanesi" ismiyle Müslüman fakirlere tahsis edilerek vakfedilmiştir. Vakfın nizamnamesine göre fakir ve garip hastaların tedavi edileceği, bunların masraflarının vakıf gelirleri tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Ayrıca günümüzün sağlık görüşlerini de ihtiva eden nizamnamede hastaların kabul ve tedavi şartları en ince teferruatına kadar tespit edilmiştir. Örneğin, mikrop anlayışının ülkemizde pek yerleşmemiş olduğu o devirde, bulaşıcı hastalıklar için ayrı koğuşlar tahsis edilmişti. Avrupa'da dahi tek koridorda olan bu ayrıma Gureba Hastanesinde ayrı ayrı koridorlar verilmiş olması dikkat çekicidir.
- Diğer bir hastane ise Hamidiye Etfal Hastanesi'dir. Hamidiye Etfal Hastanesi birçok konuda ilkleri ile tanınmaktadır. Örneğin ülkemizin uzman yetiştiren, kadın hekim çalıştıran, hasta dosya sistemi uygulayan ilk hastanedir.

20.YY İLE BİRLİKTE SOSYAL HİZMET ALANINDA YAŞANAN İKİ GELİŞME: BİLİMSELLEŞME VE PROFESYONELLEŞME

Sosyal hizmet, bireylerin, grupların ve toplulukların esenliğini, refahını ve korunmasını amaçlayan bir disiplindir. Dünya ve ülkemiz tarihinde, sosyal hizmet uygulamalarına çeşitli şekillerde rastlanmaktadır. Önceleri hayırseverlik faaliyetleri ile ortaya çıkan, sonrasında hayırseverler ile yardıma muhtaçları bir araya getirebilecek teşkilatlar kuran bir yapıdayken, özellikle sanayileşme, kentleşme, savaşlar ve göçler gibi büyük toplumsal değişmelere karşı çeşitlenen sorunlar ve mağdurlarına yönelik yaklaşım şekillerini daha bilimsel ve disiplinli bir yapıya kavuşturan bir alan hâline geldiği görülmektedir. Sosyal hizmetin dünyadaki gelişimi açısından; önceleri hayırseverlik anlayışı ile ortaya çıkan sosyal hizmet, 20. yy. başları ile birlikte bilimselleşme ve profesyonelleşme hareketlerini yaşamıştır.

ABD ve Avrupa, sanayi sonrası dönemde hızlı göç, savaşlar ve kentleşme sorunları ile karşı karşıya kalan yerler olmuşlar ve bu sorunlar çerçevesinde geliştirilen bir takım sosyal hizmet uygulamaları, özellikle kamusal birtakım sosyal politikaların oluşmasına öncü olmuşlardır. Bu çaba, sosyal hizmetin bilimselleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Örneğin Almanya’da ağırlıklı olarak kadınlara verilen refah bakıcısı kursları, sistemleştirilerek yaygınlaştırılmış ve refah bakıcısından sosyal çalışma yapan uzmanlara doğru bir gelişim gözlenmiştir. Osmanlı’nın Son Döneminde Yaşanan Gelişmeler Ve Sosyal Hizmetle İlişkili Olabilecek Uygulamalar Ülkemizde ise belirtilen dönem açısından bakıldığında, Osmanlı’nın son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemleri sosyal hizmet açısından önemli gelişmeleri ve anlayış farklılıklarını ihtiva etmektedir.

Özellikle Abdülhamid Han Dönemi içerisinde meydana gelen ilmi, iktisadi ve sosyal gelişmeler, sosyal hizmet açısından birtakım gelişmelerin öncüsü olmuştur. Örneğin bu süreçte anne ve babasız kalan çocukların bakım ve sorumluluğunu üstlenen Darüleytamlar, günümüz yurt bakımlarını yerine getiren kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca yine bu dönemde kurulan ve bölgesel olarak yoksullara, dul ve yetimlere ve dilencilere yardım etmeyi amaçlayan Fukaraperver Cemiyetleri, Eyüp ve Topkapı Cemiyetleri birer örnektir. Ön plana çıkan kuruluşlardan biri de Hilal-i Ahmer Cemiyetidir (1877). Günümüzün Kızılay kurumunu temsil eden bu kuruluş, hasta, yaralı, kimsesiz, şehit ve gazilere yönelik görülecek sağlık, yardım ve bakım gibi hizmetleri üstlenmiştir. Ancak bu hizmetlerin genel olarak İstanbul ve çevresi içerisinde kaldığı, demokratik yaklaşımları içeremediği ve yaygınlaştırılmadığı, uygulamaların profesyonelleşemediği ve eğitimsel teorik bilgiye dönüştürülemediği söylenebilir.

Cumhuriyet Dönemi İle Birlikte Sosyal Hizmetle İlişkili Olabilecek Uygulamalar

Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında savaş sonrası yeni kurulan devlet, tarımdan sanayiye geçişi hızlandıramamış bu da sosyal refah anlayışının gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca 1920’li yıllar, genç devletin ekonomik buhranla karşılaştığı yıllardır. Bu durum devletin daha fazla ekonomik hayata müdahale etmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet Dönemi mevcut sosyal hizmet uygulamalarının kurumsallaşması ve hukuk düzeni içerisinde ele alınması konusunda da bir dönüm noktası olmuştur. Çalışmamızda da görüleceği üzere, hayırseverlik- meslekleşme-bilimselleşme-disiplinel olma-eğitim ekseninde gelişen sosyal hizmet, dünyada hemen hemen 20. yy’ın başlarında bu süreci tamamlarken, ülkemizde bu süreç 1970’ler ve sonrasına rastlamaktadır.

Bunda ülkenin sanayileşmesi ve sonrasında yaşanan toplumsal değişimlerin Avrupa’ya göre daha sonra olmasının etkisi aşikârdır. Örneğin Cumhuriyet’in ilk yıllarında kömür madeni işçileri ile ilgili yapılan birtakım sosyal güvenlik düzenlemeleri, özlük hakları düzenlemeleri ve çalışma saatlerinin belirlenmesi önemli gelişmeler olmuştur. 1936 yılında çıkartılan İş Kanunu ile sosyal sigorta sisteminin temelleri atılmıştır. Bu gelişme ülkemizde Çalışma Bakanlığının kurulmasına ön ayak olmuştur. 19. yy’ın sonları Osmanlı döneminde genellikle savaşların olduğu yıllardır. Ayrıca bu dönem, pek çok alanda ıslahatlaşma hareketlerinin yaşandığı da bir dönemdir. Her iki gelişimin bu dönemdeki sosyal hizmet uygulamalarını etkilediği görülmektedir. Bu dönemdeki gelişmelerin Cumhuriyet Dönemi’ndeki sosyal hizmet müdahalelerini etkilediği söylenebilir; ancak bu dönemdeki sosyal hizmet uygulamaları, belli bir standarda ve yaygınlaşma konusunda yeterli düzeye ulaşamamıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yılları ise savaş sonrası şartlardan ve ekonomik buhranlardan etkilenmiştir. Bu dönemde ise dünya ile paralel olarak işçi hakları, çalışma koşulları, toplumsal refah vb. kavramlar sosyal hizmet müdahalelerinde belirginleşmiştir. Bu dönemdeki önemli gelişmeler ise çok partili

dönem, 1961 Anayasası sonrası dönem ve Sosyal Hizmet Enstitüsü'nün kurulmasıdır. Bu anlamda 20. yy'da yaşanan bu gelişmeler, sosyal hizmetin profesyonelleşme ve sistemleşme süreçlerine hazırlayıcı unsurlar olmuşlardır. Çocukların Korunmasına Yönelik Gelişmeler Osmanlı ile birlikte genç Cumhuriyet çocukların korunması ve bakımını önemsemiştir. Önceleri korunmaya muhtaç çocuklar sahipsiz ve kimsesiz çocuklar olarak görülürken, benzer bir gelişme ile dilenen, sokakta yaşayan ve çalışan, ihmal ve istismara uğrayan çocuk kavramları ile korunması gereken çocuklar tanımı genişletilmiş ve devlet eli ile bir takım tedbirlerin alınma çabaları olmuştur. Çocukların korunması, değer verilen bir varlık hâline gelmesi ve hakları konusunda 20. yy. içerisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 20. yy. öncesinde hem ülkemiz hem de dünya ülkelerinde çocukların korunması konusunda birtakım yaklaşım ve uygulamalar olmuştur. Tarihsel gelişimi içerisinde, çocuğun korunması kavramı 20 yy. ile daha belirgin ve bütüncül olarak ele alınmaya başlanmıştır. Örneğin bu dönem içerisinde ortaya çıkan kavramlardan ikisi çocuğun yüksek yararı ve katılım hakkıdır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında çocukların önemi, değeri ve korunması ile ilgili daha sonraki yıllara da zemin oluşturabilecek birtakım önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çalışmanın kapsadığı dönem içerisinde çocukların korunmasına yönelik gelişmeler; 1868 yılında ıslahevleri açılmış ve kimsesiz çocukların bakımı üstlenilmiş, çıraklık eğitimi vermek amacı ile kurulan Darüşşafaka'nın zamanla kapsamı genişletilmiş, kimsesiz çocuklarla ilgili hizmetleri yürütmek amacı ile Darülhayr-Ali müessesesi kurulmuş, Darülaceze ile dilenci ve kimsesiz çocukların bakımları yapılmıştır. Ayrıca aynı dönemde kurulan Hamidiye Etfal Hastanesi ile çocuklara özel hastane hizmetleri görülmüş, Darüleytamlar ile kimsesiz çocukların bakım ve zanaat öğretilmesi hizmetleri yürütülmüş, Himaye-i Etfal kuruluşları çocukların bakım ve korunmasını üstlenen yerel ve gönüllü kişiler tarafından kurulmuş, Medeni Kanun ile kimsesiz ve yoksul çocukların korunmasına yönelik hükümler konulmuş, Türk Ceza Kanunu'nda, çocukların kötü muamelelerden korunması yönünde düzenlemeler yapılmış, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile kolluğun çocuklara yardım etmesi, çocuklara fiziksel ve psikolojik olarak zarar verebilecek her türlü durumdan uzaklaştırılması ve bunları yapan kişilerin de men edilmesi gibi hususlarda yetkilendirilmesi sağlanmış, 1949 yılında çıkartılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile ülkenin tarihinden beri gelen çocukların korunması hususu, hayırseverlik ve gönüllükten daha çok devletin yerine getirmesi gereken bir sorumluluk olarak tanımlanmış, 1949 yılında çıkartılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun, revize edilerek yeniden çıkartılmış, hakkında koruma kararı alınan çocuklar için bu tedbirlerin yerine getirilebilmesi amacı ile Çocuk Koruma Birlikleri kurulmuş ve bu birimlere çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için kurum açma ve işletme yetkisi verilmiş, çocukların korunması ile ilgili görevleri bulunan Sosyal Hizmet Enstitüleri 1959 yılında açılmış ve 1961 Anayasası ile korunmaya muhtaç çocukların korunması ve bakımlarının tamamının devlet tarafından yerine getirilmesi ön görülmüştür.

1960'lı yılların sonlarına doğru tüm dünyada ortaya çıkan eko-politik sorunlar dünya ekonomisini olumsuz etkilemiş, 1973-1974 petrol kriziyle petrol fiyatlarının dört kat artması ekonomik krizi derinleştirmiştir. Bu nedenle ülkelerin atacağı ekonomik adımların bir plan dâhilinde olması çok önemli bir hâl almıştır. Türkiye de bu gelişmelerden etkilenen ülkelerden birisidir. Bu nedenle hazırlanan yeni anayasanın (1961 Anayasası) 41. maddesi devleti kalkınma planları yapmakla görevlendirmişti. Planlama ile ilgili işleri yürütmek üzere Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Bu dönemden sonra Devlet Planlama Teşkilatı; beş yıllık kalkınma planlarını, yıllık programı ve sektör- alt sektör planlarını yapmakla birlikte bunlara uygun kalkınma planlarını hazırlamaya başlamıştır. Bu planlarda kalkınma; iktisadi, sosyal ve kültürel yönleri ile ele alınmış ve sosyal devlet olmanın gerekleri planlarda vurgulanmıştır. Planlarda öncelikli konulardan birisi olarak sosyal devletin niteliği ve anlamı ifade edilmiş, sosyal refah devleti anlayışı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlığın temel ihtiyaçlarından görülmüştür.

Türkiye'de sosyal devlet anlayışının yasal gelişimi ve devlet düzenlemesi içerisinde yer alması 1961 Anayasası ile gerçekleşmiş bu durum 1982 Anayasası'nda da sürdürülmüştür. Türkiye de sosyal devlet anlayışının kurumsal ve yasal düzenleme olarak gelişiminin arkasında Batılı ülkelerin sosyal devlet uygulamalarında gösterdikleri başarı ve ilerlemeler önemli bir rol oynamıştır. Planlarda sosyal politikaya ilişkin ortaya konulan bütün çalışmalarda sosyal devlet; vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onların asgari bir yaşam düzeyini sağlamayı vazife bilen devlet olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlarının itibar ve şahsiyetlerini koruyarak onlar için insanca yaşam ortamları hazırlamayı kendisine görev addeden devlet, sosyal devlettir tanımı bütün plan dönemlerinde kendisini gösteren temel yaklaşımlardan kabul edilmiştir. Planlı dönemle birlikte sosyal devletin görünür hali "Sosyal Hizmetler" başlığı altında ele alınan konularda toparlanmıştır. Bu konular beş başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar; Ana ilkeler ve metot, durum, hedefler, yatırımlar ve tedbirler olarak belirlenmiştir.

Ana ilkelerde sosyal hizmetin amacı, "çeşitli çevrelerde ortaya çıkan sosyal düzensizlik ve bozuklukların giderilmesi" olarak açıklanırken, bu amacın gerçekleştirilmesi için devlet ve devletle iş birliği yapacak olan çeşitli gönüllü kuruluşların çalışmalarıyla sağlanacağı belirtilmiştir. İlk plan dönemlerinde sosyal hizmete ilişkin sorunlar ve bu sorunların üstesinden nasıl gelineceği yönündeki yaklaşımlar öne çıkmıştır. Örneğin sosyal hizmetler alanında yetişmiş personel olmadığından, personel yetiştirilmesine önem verecek ve kurulmuş bulunan Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu'nun geliştirilmesi, memur ve işçi dışında kalan yurttaşlar için sosyal sigorta kurulması ile ilgili imkânların araştırılması, cezaevlerinden tahliye edilenlerin işsiz kalarak tekrar suç işlemelerine mani olmak amacıyla bunlara iş sağlamak için patronaj teşkilatının kurulması konusunda gerekli tedbirlerin alınacağı ve benzeri yöndeki ifadeler görülmektedir. 1983-1987 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sosyal hizmet alanı yardımlar ve sosyal refah başlığı altında önceki planlara göre daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu alana ilişkin ilke ve politikalar belirlenirken sosyal hizmetlerin ve yardımların, sosyal ve ekonomik gelişme ile orantılı, toplumun imkânları ve yapısı ile uyumlu olarak artırılması benimsenmiştir. Sosyal hizmetlerin Devlet'in denetim ve gözetiminde halkın gönüllü katkısı da sağlayıp bir bütünlük içinde yürütüleceği ifade edilerek sosyal hizmet programlarının korunmaya, bakım veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenerek yaygınlaştırılması gündeme alınmıştır. Sosyal hizmetlerde muhtaç olana çeşitli imkânların yönlendirilmesinde rehberliğin esas alındığı bu plan sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınacağı ilke olarak benimsenmiştir.

Korunmaya muhtaç çocukların sosyal, psikolojik ve kültürel gelişmelerinin sağlanması için çocuk yuvalarının ve yetiştirme yurtlarının niteliklerinin yükseltilmesi ve sayıca artırılması hususunda gerekli çalışmalar yapılması, yetiştirme yurtları, çocuk esirgeme vb. kurumlarda korunan çocuklardan çalışma yaşına gelerek bu kurumlardan ayrılmaları hâlinde iş yerlerine, belli oranda istihdam zorunluluğu getiren yasal düzenlemeler gerçekleştirilmesi plan tarafından ortaya konulan önemli ihtiyaçlardır. Bunun dışında bakıma muhtaç çocuklar için koruyucu aile programı ve evlat edinmenin şartları konusunda gerekli çalışmaların yapılacağı ifade edilmiştir. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın merkezinde "Sosyal Güvenlik Reformunu" yer almıştır.

Türkiye’de prim ödeyen (aktif) sigortalılar ile emekli, malul, dul ve yetim aylığı alan (pasif) sigortalılar arasındaki dengelerin bozulduğu, aktif/pasif sigortalı oranının, uluslararası minimum düzeyin altına düştüğü ifade edilmiştir. Erken emeklilik ve iktisaden faal nüfusun yeterince kapsanamaması (aktif sigortalı haline getirilememesi) bunun en önemli nedenleri arasında sayılmıştır. Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması 7. planın temel hedeflerinden biri olmuştur. Sosyal güvenlik sistemi sosyal sigorta kurumları ve sigorta kolları itibarıyla norm ve standart birliği sağlayacak şekilde tek çatı anlayışına uygun olarak yeniden yapılandırılacağı ve bu yapılanmada sosyal yardım ve sosyal hizmet kurumlarına da yer verileceği ifade edilmiştir. Bu açıklamalarla, sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel esaslarını belirleyecek Sosyal Güvenlik Temel Yasası hakkındaki çalışmaların öncüllerini verilmiştir.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu 5 yıllık kalkınma Planında ise Sosyal hizmet “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığı ve “Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması” başlığı altında ele alınmıştır. Bu plan dönemi de sosyal hizmet ve sosyal yardımlar konusunda yeni birtakım uygulamalar önermek yerine daha önceki planlarda ifade edilen konuların gerçekleştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Örneğin, özürülülerin sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal güvenliğe erişimlerinin artırılarak topluma katılımlarının sağlanmasını amaçlayan 5378 sayılı Özürülüler Kanunu’nun 2005 yılında yürürlüğe girdiği hatırlatılarak bu konudaki çalışmaların artırılarak sürdürülmesi vurgulanmıştır.

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespitinde nesnel ölçütlerin oluşturulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönem bunun yanında sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar arasında da iletişim ve iş birliğinin artırıldığı ve sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesine yönelik çalışmaların sürdürüldüğü bir dönem olma özelliğini taşımaktadır.

Cumhuriyet Öncesi

Dönemde sosyal hizmetlerin ilk uygulamaları tüm dünyada olduğu gibi Anadolu topraklarında da filantropiye (hayırseverlik) dayanıyordu. Tarihsel açıdan, filantropinin zengin ve fakir arasındaki gelir farkını azaltmanın bir biçimi olarak toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynadığı, böylece genel anlamda vakıfların yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal/ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen politikalar ve kâr-etmeyen kurumlar olarak anlaşılabilir. Osmanlı Dönemi’nde eğitim, sağlık, bayındırlık, diyanet, sosyal yardım hizmetleri vakıflar tarafından yürütülmekteydi. Vakıflar aracılığı ile yoksullara, kimsesiz dul ve yetimlere, engellilere sosyal yardım yapmak bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Vakıfların dışında, başta dinsel temellere dayalı olarak kurulan fütüvvetlerin (daha sonraları gayrimüslimleri de üye olarak kabul etmesiyle lonca adını almıştır) ve bu loncaların fonları, günümüzdeki sosyal güvenlik sisteminin benzeri bir işlevi yerine getirmektedir.

- 1868’de “Mehrucin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” adıyla bugünkü Kızılay kurulmuştur.
- 1868 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından çocuklar için ıslahhaneler açtırılmıştır.
- 1872 yılında Darüşşafaka, çocuklara yönelik sosyal hizmetleri yürütmek üzere faaliyet göstermeye başlamıştır.
- 1895 yılında “Dilenciliğin Yasaklanmasına Dair Tüzük” kabul edilmiş ve 1896’da Darülaceze açılmıştır.
- 1915 yılında Darüleytamlar kurulmuş ve Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nda şehit olanların çocuklarının korunması amacıyla yönelik hizmetler yürütülmeye başlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanma döneminde sonradan Anadolu’da bağımsız bir devlet kurma düşüncesi ve ideali ile başlar. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması acı ve kayıpların yaşandığı zorlu savaşlar sonrasında gerçekleşebilmiştir. Sivil halkın kurtuluş ve bağımsızlık için hep birlikte ve dayanışma içinde mücadele etmesi sonucu başarı elde edilmiş ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu gerçekleşmiştir.
- 1920 yılında Ankara’da millî mücadeleyi organize etmek üzere 23 Nisan 1920’de kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen bir kanun ile icra vekilleri içinde Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili’nin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanının) de bulunması kararlaştırılmıştır. Anadolu’da bulunan Darüleytamlar- yetimhaneler- bu Bakanlığa bağlı olarak çalışmışlardır.
- 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu oluşturulmuştur.
- 1921’de Ankara’da Mustafa Kemal Atatürk’ün girişimi ile Dr. Fuat Umay ve arkadaşları tarafından Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (Himayei Etfal Cemiyeti) kurulmuştur. Kuruluş yıllarındaki amacı; Kurtuluş Savaşı sırasında, cephe gerisinde bakacak kimsesi olmayan çocuklara ve şehitlerin çocuklarına bakmak olmuştur.
- 1922’de Darüleytamların meclis tarafından denetlenebilmesi için Darüleytamlar Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.
- 1926’da Medeni Kanun kabul edilmiş ve çocuklara yönelik düzenlemeler yapılmıştır.
- 1928’de Yardım Sevenler Derneği faaliyete girmiştir.
- 1930 yılında Belediyeler Kanunu ile belediyelere sosyal hizmetlerle ilgili görevler verilmiştir.
- 1935’te Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mustafa Kemal’in teklifi ile “Türkiye Kızılay Cemiyeti”, 1947’de ise “Türkiye Kızılay Derneği” adını almıştır.
- 1949 yılında Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Birleşmiş Milletler, gelişmekte olan ülkelerde çağdaş sosyal hizmetlerin geliştirilmesinde rol oynamıştır. Ülkemizde de sosyal hizmet eğitiminin yapılandırılmasında Birleşmiş Milletlerin rolü ve desteği olmuştur. Türkiye’de, 1957 yılı bu anlamda bir dönüm noktası olarak görülür. 1957 yılında, Birleşmiş Milletler Sosyal Refah Müşavirliği’nin önderliğinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere ilgili bakanlık, kamu ve özel kuruluş temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye’de mevcut sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki bir yaklaşımla yeniden örgütlenmesine yönelik toplantıda alınan kararlar gereğince; 1959 yılında 7355 sayılı Kanun’la alanda araştırma yapmak üzere Sosyal Hizmet Enstitüsü, sosyal hizmet eğitimi vermek üzere 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi, 1963 yılında ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde uygulama amaçlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

225 sayılı Kanun'la; "her türlü sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini düzenlemek, korunmaya muhtaç çocuklarla, engellilerin ve yaşlıların bakım, yetiştirilme ve rehabilitasyonunu, çalışma gücünden yoksun fakir kimselerin sosyal güvenliğini sağlamak" üzere görevlendirilen Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak kurulmuş ve görevini 24.05.1983 tarihine kadar sürdürmüştür. Türkiye'de 2002 sonrası iktidar değişimi ile yeni bir sosyal ve ekonomik sürecin başladığı görülmüştür. Bu sürecin önemli bir ayağını da kamu yönetimi reformu oluşturmuştur. Özellikle 2004 ve 2005 yılları arasında çıkarılan yerel yönetim yasaları, kamusal hizmetlerin " yerindelik ilkesi" gereği en yakın yönetim birimince yerine getirilmesi ön görülmektedir.

Yeni yasal düzenlemeler kapsamında yerel yönetimlere birçok kamu hizmetinden en önemlisi olan sosyal hizmetler de bulunmaktadır. 2011 yılına gelindiğinde ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurularak verilen hizmetler tek çatı altında toplanmıştır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanun'un verdiği yetki çerçevesinde hazırlanan 633 nolu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname doğrultusunda; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Aile Araştırmaları Kurumu kapatılarak bu kurumlar Başbakanlığa bağlı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında toplanmıştır.

Bakanlık bünyesinde ayrıca Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi kurulmuştur. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun taşra teşkilatı olan İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne, İlçe Sosyal Hizmetler Müdürlükleri Sosyal Hizmet Merkezlerine dönüşmüştür.

TÜRKİYE’DE YEREL SOSYAL HİZMET UYGULAMALARININ GELİŞİMİ

Kamu hizmetlerinin merkezî ya da yerel düzeyde sunulması çoğu zaman ülkelerin üniter veya federal yapıya sahip olmaları ile yakından ilişkilidir. Merkezîyetçi “üniter” yapıya sahip olan ülkelerde “tam kamusal” ya da “yarı kamusal” mal ve hizmetlerin sunumu merkezî yönetim tarafından sağlanmaktadır. Federal yapıya sahip ülkelerde ise kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı ve sunumunu yerel otoriteler üstlenmektedir. Ülkelerin merkezî ve yerel yönetim yapılanmaları arasındaki bütün bu farklılıklara rağmen, özellikle 1980 sonrası Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde merkezî yönetimlerin etkinliğinin azaldığı ve yerel yönetimlerin sorumluluklarının arttığı görülmektedir.

Bu anlamda yeni kamu yönetimi hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi için sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar vb. alanlardaki hizmetlerin özelleştirilmesini, özelleştirilmenin mümkün olamadığı durumlarda ise yerelleştirilmesini amaçlamaktadır. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler, 1990 sonrasında merkezî yönetime ait birçok kamusal hizmetin yerel yönetimlere devredilmesi uygulamasını gerçekleştirmiştir. Yerelleşmenin etkin hâle gelmesinde yeni kamu yönetimi yaklaşımının kullandığı önemli bir ilke de “Yerindenlik” (Subsidiarite) ilkesidir. Federal Almanya’da uzun yıllardan beri etkin olarak kullanılan bu kavram, 1992 yılında Maastrich Antlaşması ile AB’nin anayasal dayanaklarından biri hâline gelmiştir. Yerindenlik ilkesi AB içerisinde ademi merkezî bir yapının oluşturulmasını ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Merkez ve yerel arasındaki yetki paylaşımının yerel lehine yapılanmasını öngören ilke, bu yolla hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanabileceğini öngörmektedir.

Sonuç olarak, 1980 sonrası yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında; merkezî yönetimde küçülme yaşanırken, yerel yönetimlerin hizmet ve harcama sorumlulukları artmış ve buna paralel olarak idari ve mali özerklikleri genişlemiştir. Ayrıca “piyasalaşma” (quasi markets), “piyasa yönelimli uygulamalar” (marketization) yerel yönetimlerin temel yönetim anlayışı hâline gelmiş ve müşteri odaklı yaklaşım benimsetilmiştir. Yerel yönetimlerin merkezî ve bürokratik yapılanmanın dışında, sorunların yerinde tespitini sağlaması, yönetime katılımı artırması, esnek ve kolay ulaşılabilir olması yeni yönetim anlayışı açısından önemlidir. Yeni kamu yönetimi anlayışının sosyal refah devleti üzerindeki etkisi sadece hizmetlerin yerel yönetimlere devredilmesiyle sınırlı değildir. Yeni yönetim anlayışı kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi için yerel yönetimlerin dışında ortak katılımcı olarak özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da yer almasını öngörmektedir. Bu bölümde ana hatlarıyla ülkemizde Osmanlı Devleti’nden günümüze hem yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi hem de sosyal hizmetlerin belediyelerde ki uygulamalarının gelişimi ele alınmaya çalışılmıştır.

OSMANLI DEVLETİ’NDE SOSYAL HİZMETLER

19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nde sermaye ve mülkiyet ilişkilerine dayalı bir sosyal tabakalaşmanın oluşmaya başladığı görülmektedir. Üretim ve ticaret alanında yaşanan gelişmeler Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimler başta olmak üzere ticaretle uğraşan Müslümanların zenginleşmesine, bunun aksine “ilmiye”, “küçük sanatkâr” ve “marjinal kesim”lerin yoksullaşmasına yol açmıştır. 19. yüzyılda şehir hayatında yaşanan bu değişimler yeni kentsel yapılanma sürecine yönelik adımların atılmasına yol açmıştır. Bu durum klasik Osmanlı belediye hizmetlerinin yerine “bürokratik ve merkezîyetçi” bir yapının gelişmesine; dolayısıyla merkezî yerel uzantısı olan modern yerel yönetim yapılanmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde hayvanlardan, taşınmazlardan ve ticari mallardan toplanan öşür vergisi ile medreselerden toplanan vergilerin bir kısmı sosyal yardım amaçlı kullanılmıştır. 1839 yılında yayınlanan Tanzimat-i Hayriyye Fermanı ile sosyal hizmetler örf ve adetlere dayalı geleneksel yardım uygulamalarından kamusal sosyal yardıma doğru evrimleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’nın ilanından itibaren otuz yıl boyunca kentteki yoksullara yönelik yeni bir düzenlemeye gereksinim duyulmamıştır.

Bu duruma dönemin sosyal ve ekonomik koşulları içerisinde tarım ürünlerinin değerinin yüksek olması ile bağlantılı halkın daha çok köylerde yaşamını sürdürmesinin ve kente göç etmemesinin etkileri olmuştur. 1853 - 1856 Kırım Savaşı sonrası tarımsal yapı varlığını sürdürmüş olmasına rağmen, bu yıllar Rusya’nın Balkanlar ve Kafkaslar’da etkinliğini artırdığı dönemdir. Bu dönemdeki sosyal sorunlara ilişkin kurulan ve önemini günümüze dek koruyan sosyal hizmet (sosyal yardım) kuruluşlarının varlığı da söz konusudur.

Bu kuruluşlardan en belirgin olanları Darüşşafaka ve Kızılaydır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı

Devleti'nde yoksulluğun ve dilencililiğin önemli ölçülerde artmasına yol açmıştır. 1890 yılında dilencililiği önleyebilmek amacı ile Şura-yı Devlet tarafından "Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname" yayınlanmıştır. Ayrıca serseriliğin önlenmesi amacıyla aynı yıl "Serseri ve Mazanna-i Sü'Olan Eşhas Hakkında Nizamname"de çıkarılmıştır. 31 Ocak 1896 yılında Darülaceze'nin resmî açılışından birkaç gün önce Darülaceze tarafından hazırlanan yeni "Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname" ve "Darülaceze Nizamnamesi" olmak üzere dilencilik ve yoksullukla ilgili iki yeni yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir. Kurumsal anlamda yoksulluğun ve dilencililiğin önlenmesi açısından kamunun sorumluluk üstlenmesi önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki anlamıyla yerel yönetimler 1857 yılında İstanbul'da Galata-Beyoğlu bölgesini kapsayan Altıncı Daire-i Belediye Nizamnamesi ile başlamıştır. 1858 yılı Ocak ayında yayınlanan bir tebliğ ile İstanbul 14 belediye bölgesine ayrılmıştır. Ancak tebliğde 14 belediyede birden faaliyete başlamanın zor olacağı belirtilerek ilk uygulamanın Galata - Beyoğlu bölgesinden başlatılacağı bilgisi yer almıştır. Tebliğe göre ilk uygulamanın Galata - Beyoğlu bölgesinde başlatılma gerekçesi "Çünkü Galata ve Beyoğlu'nda nüfus çok olup binalar daha itinalı yapılmış ve sakinleri de Avrupa görmüş ve belediye hizmetlerden anlayan adamlar olduğundan, icraata oradan başlanmasında isabet olduğu, böylece diğerlerine iyi bir numune gösterileceği" şeklinde ifade edilmektedir.

Yerel yönetimler alanında yapılan bu ilk düzenlemede muhtaç, yetim ve kimsesizlere yönelik herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 1868 yılında çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ve 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu düzenlemelerinde yoksulların korunmasına yönelik düzenlemeler yer almakta olup bu alandaki sorumluluklar (bugünkü belediyenin Türkiye'de kurulan ilk biçimi olan) Şehremaneti'ne bırakılmıştır.

1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'nda dilencililiğin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması kör, dilsiz, yetim çocukların yetiştirilmesi; fakir ve muhtaç durumda olanların tedavisi; iş göremeyen ihtiyaç sahiplerinin iaşesinin sağlanması amacıyla hastahane, gurabahane ve sanayi mektepleri kurulması maddeleri sıralanmaktadır. 1868 ve 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunları'nda her ne kadar sosyal hizmetlere ilişkin çeşitli görev alanları bulunsa da bu görevler Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi gerçekçi değildir. Çünkü bu görevlerin bir kısmı merkezî hükûmet tarafından yerine getirilirken, diğerleri ise dönemin koşulları içerisinde çok fazla uygulama olanağı bulamamıştır. Osmanlı'da belediye uygulaması açısından ilk dönem olarak ifade edilebilecek 1855 - 1876 yılları sonrasında yaşanan 1877 - 1908 Dönemi ise "Durgun Gelişme" Dönemi olarak adlandırılabilir. I. Meşrutiyet Dönemi'ni kapsayan bu süreçte 1877 yılında "Dersaadet Belediye Kanunu" çıkarılmış olmasına rağmen aynı dönemde yaşanan Osmanlı - Rus Savaşı, kanunun uygulanmasını büyük ölçüde engellemiştir. Bu dönemin belirleyici özelliği ise sadece 10 belediye dairesinin kurulmasıdır. 1908 - 1922 yılları arası ise Osmanlı Devleti'nde yerel yönetimler açısından üçüncü dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemin en belirgin özelliği II. Meşrutiyet'in ilanı ve Dersaadet Belediye Kanunu'nun uygulanmaya konulmasıdır. Bu dönem 1912 yılında çıkarılan "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat"ın çıkarılması ile Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreci içermektedir.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE SOSYAL HİZMETLER

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde birçok cephede yürütülen savaşlar, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuk sayısını dramatik şekilde artırmıştır. Korunmaya muhtaç çocuk sorununun acil çözümlenmesi gerektiği tespiti üzerinden "Himaye'i Etfal Cemiyeti" kurulmuştur. Günümüzdeki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun başlangıcı olarak kabul edilen Himaye'i Etfal Cemiyeti ilk kez mahalli düzeyde 1908 yılında Kırklareli'nde kurulmuş ve daha sonra 1917 yılında İstanbul'da aynı isimle kurulan Cemiyete katılmıştır. Ancak Himaye'i Etfal Cemiyeti'nin resmî olarak kurulması 30.06.1921 tarihinde M. Kemal Atatürk'ün emirleriyle Dr. Fuat Umay ve birkaç arkadaşı tarafından gerçekleştirilmiştir. Himaye'i Etfal Cemiyeti dokuzuncu ve onuncu yıllar genel kurulunda kabul edilen Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ismi 1935 yılında resmîleşmiştir. Çocuk Esirgeme Kurumu 1983 yılına kadar 1937 yılında TBMM tarafından kabul edilen kamu yararına çalışan dernek statüsü ile çalışmalarını sürdürmüştür.

1580 SAYILI BELEDİYE KANUNDAKİ SOSYAL HİZMET SORUMLULUKLARI

03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu kapsamında belediyelerin sosyal hizmetler alanında önemli sorumluluklar üstlendikleri görülmektedir. 1930 tarihli Belediye Kanunu'nun ikinci bölümündeki Belediye görevlerini düzenleyen 15. maddesinde görev ve sorumlulukların liste hâlinde sıralama yoluyla belirlendiği görülmektedir. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda sosyal hizmetlere ilişkin çok geniş bir görev alanının olduğu korunmaya ve bakıma muhtaç, kimsesiz, yaşlı, çocuk ve yoksullara yönelik hizmetlerin belediye kapsamına alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra 1580 sayılı Belediye Kanunu'na 1997 yılında yapılan ek bir düzenleme ile engellileri ve gençleri kapsayacak yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1920 ve 1950 Dönemi'nde toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin (Çocuk Esirgeme Kurumu) kuruluşunun ve Köy Kanunu (1924), Türk Medeni Kanunu (1926), Belediye Kanunu (1930), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930) ve Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun (1941) başta olmak üzere gerçekleştirilen yasal

düzenlemelerin sosyal alanın inşasına ilişkin önemli adımlar olduğu görülmektedir. Bu yasal düzenlemeler doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal hizmetlerin gelişimi ile ilişkilidir. Ancak dönemin sosyal ve ekonomik koşulları içerisinde çıkarılan bu yasal düzenlemelerin maddeler içerisinde ifade edildiği üzere konulan hedeflere ulaşmada istenilen düzeyi yakalayamadığı görülmektedir.

BUGÜNKÜ YEREL YÖNETİM YAPILANMASINDA SOSYAL HİZMETLER

1980'lerden itibaren yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde başta gelişmiş Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyada yerinden yönetim sürecinin önemli ölçüde tamamlandığını görmekteyiz. Ülkemizde de hâlen devam etmekte olan bu sürece ilişkin 2004 - 2005 yıllarında çıkarılan yeni yerel yönetim yasaları kapsamında kamu hizmetlerinin büyük bir kısmının yerel yönetimlere devredildiğini görmekteyiz. Türkiye'de kamunun sunmuş olduğu hizmetlerin yürütülmesinde merkez ve yerel arasındaki görev paylaşımına ilişkin yeni yasaların çıkarılma gerekçelerinin temelinde Yerindenlik (Subsidiarite) ilkesinin yer aldığını görmekteyiz. Bu ilkeye göre; "kamusal mal ve hizmetlerin genel olarak ve tercihen ilgili halka en yakın birimler tarafından yerine getirilmesi" öngörülmektedir.

5216 SAYILI BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KANUNU KAPSAMINDA SOSYAL HİZMETLER

10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamında "genel yetki" çerçevesinde sosyal hizmetlere ilişkin yeni düzenlemelerin yapılmış olduğunu görmekteyiz. Büyükşehir Belediyesi'nin görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen üçüncü bölümündeki 7. maddesinin (v) bendinde göre; "...yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak..." ve bunları "işletmek ve işletmek" yanında ayrıca bu konularda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapma sorumlulukları bulunmaktadır.

5393 SAYILI BELEDİYE KANUNDA YER ALAN SOSYAL HİZMET SORUMLULUKLARI

Türkiye'de çıkarılan yerel yönetim yasalarının sosyal hizmetler alanında neleri kapsadığına bakacak olursak; 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinin (a) bendinde "belediyeler, sosyal hizmet ve yardım hizmetlerinin geliştirilmesi için hizmetleri yapar veya yaptırır." denmektedir. Yine aynı maddede "Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar." şeklinde yasal bir düzenleme yer almaktadır. Yine yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşük ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır." denilmektedir. Yasa koyucu hizmetlerin sunumunda muhtaç durumda olanlara öncelik gösterilmesi gerektiğine de özellikle vurgu yapmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının aldığı eğitim; bilgi, beceri ve değer boyutlarını içerir. NASW (Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği) bu boyutları şöyle sistematize etmiştir: Bilgi Temeli Etkili sosyal hizmet uygulaması için gerekli olan bilgiyi şöyle tanımlamıştır:

- Vaka çalışması ve grup çalışması teorisi ve tekniği bilgisi
- Toplum kaynakları ve hizmetleri bilgisi
- Temel ulusal sosyal hizmet programları ve amaçları bilgisi
- Toplum organizasyonu teorisi ve sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin gelişimi bilgisi
- Temel sosyoekonomik ve politik teori bilgisi
- Irksal, etnik ve toplumdaki diğer kültürel grupların bilgisi- onların değerleri, yaşam biçimleri ve sonuçta ortaya çıkan sorunlar
- Mesleki ve bilimsel araştırma bilgisi
- Sosyal planlama kavramları ve teknikleri bilgisi
- Süpervizyon teorileri ve kavramları ile sosyal hizmette süpervizyon bilgisi
- İnsan kaynakları yönetimi teorisi ve kavram bilgisi
- Sosyal ve psikolojik istatistik ve diğer araştırma yöntem ve teknikleri bilgisi
- Sosyal refah yönetimi teorileri ve kavram bilgisi
- Müracaatçıları etkileyen sosyal ve çevresel faktörleri bilgisi
- Psikososyal değerlendirme ve müdahale ve farklılık arz eden teşhis tekniği ve teorisi bilgisi
- Örgütsel ve sosyal sistem davranışı ve teorisi bilgisi ve değişimi teşvik etme yöntemleri bilgisi
- Toplum organizasyonu teorisi ve tekniği bilgisi
- İnsan gelişimi, aile ve sosyal etkileşim bilgisi
- Küçük grup ve davranışsal dinamik teorisi bilgisi
- Grup etkileşimi ve terapötik müdahale bilgisi
- Krize müdahale teorisi ve tekniği bilgisi
- Savunuculuk teorisi ve tekniği bilgisi
- Etik standartlar ve mesleki sosyal hizmet uygulaması bilgisi
- Öğretim ve eğitim teorileri ve teknikleri bilgisi
- Sosyal refah eğilimleri ve politikaları bilgisi Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi’nin standartlarına göre de akredite edilmiş sosyal hizmet lisans ve yüksek lisans programında olması gereken dersler; sosyal hizmet değerleri ve etiği, farklılık, risk altındaki nüfus ve sosyal ve ekonomik adalet, insan davranışı ve sosyal çevre, sosyal refah politikası ve hizmetleri, sosyal hizmet uygulaması, araştırma ve alan uygulamasıdır.

Beceri Temeli

- Başkalarını anlayarak ve amaçlı dinleme becerisi
- Bilgiyi ortaya çıkarma ve sosyal inceleme, değerlendirme ve raporlama için bilgi toplama becerisi
- Sözlü ve sözsüz iletişimi gözlemlenme ve karşılık verme ve kişilik yaklaşımı ve teşhis yaklaşımında kullanabilme becerisi
- Müracaatçıların kendi sorunları çözmelerini ve güven kazanmalarını sağlama becerisi
- Hassas duygusal konuları tehdit edici olmayan, destekleyici bir biçimde tartışabilme becerisi
- Müracaatçı ihtiyaçları için yaratıcı bir ortam sağlama becerisi
- Terapötik ilişkinin sonlanmasına karar verme ve sonlandırabilme becerisi
- Araştırma bulgularını ve mesleki literatürü takip etme becerisi
- Çatışma hâlindeki taraflar arasında arabuluculuk yapma ve uzlaştırma becerisi
- Örgütler arası iletişim kurma becerisi
- Sosyal ihtiyaçlar için kaynak bulma becerisi Değer Temeli
- Bireyin onuruna ve biricikliğine saygı
- Müracaatçının kendi kaderini tayin etme hakkı
- Gizlilik
- Baskı altındakiler için savunuculuk ve sosyal aksiyon
- Yetkinlik
- Örgütsel oryantasyon (örgüt içinde çalışma)
- Başkalarının dinsel veya tinsel inançlarına/ değerlerine saygı Sosyal hizmet eğitimi farklı kılan en önemli ayırıcı etken de sosyal hizmetin uygulamalı bir bilim dalı olmasıdır. Bundan dolayıdır ki iş

başında öğrenme, alan uygulaması, saha çalışması, saha araştırması gibi uygulama ayağı olan birçok boyut, sosyal hizmet eğitiminde önemli bir yer kaplamaktadır. İlk sosyal hizmet okulunun kuruluş öyküsü şöyledir: Meslek anlamı ile sosyal hizmet 19. yüzyıl hayırseverlik ve insanseverlik (filantropi) hareketlerinden doğmuş ve sosyal reforma yönelmiştir. Sosyal hizmet alanında özel bir eğitim ihtiyacı duyulduğunda böyle bir eğitimi ilk ortaya koyan 1893'te Pittsfield'den (Massachusetts) Anna L. Dawes'tir. 1873'te ise Octavia Hill Londra'da hayır derneklerinde çalışan gönüllüler için düzenlenen konferanslar vermiştir. Anna L. Dawes, Chicago'da toplanan Hayır ve Islah İşleri Uluslararası Kongresi'nde okul fikrini ortaya atmıştır. İngiltere'de 1890'larda gönüller için açılan teorik ve uygulamalı dersleri kapsayan kurslar sosyal hizmet eğitiminin ilk işaretleriydi.

Aynı yıllarda Almanya'da Alice Salomon öncülüğünde açılan ve 1898'de New York'ta açılan yaz okulları eğitimin ilk uygulamaları arasında yer alır. 1904 ve bunu izleyen yıllarda ABD, Almanya, İsviçre, İngiltere'de yeni sosyal hizmet okulları açılmış, dünyada sosyal hizmet eğitimi hızlı bir yayılma göstermiştir. 1910 yılında Avrupa ve ABD'de 14 sosyal hizmet Okulunun kurulduğu, 1920'de Latin Amerika'da, 1924'te Güney Afrika'da, 1936'da Mısır'da ve Asya'da (Hindistan) sosyal hizmet eğitiminin başladığı görülmüştür. Asya Kıtası'nda sosyal hizmet eğitiminin öncülüğünü Tata Enstitüsü ile Hindistan yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer ülkelerde sosyal hizmet eğitiminin başlamasında ise Birleşmiş Milletler öncülük etmiştir. Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin başladığı 1960'lı yıllar siyasal ve toplumsal açıdan önemli değişmelerin olduğu yıllardır; 1960 ihtilali sonrasında yaşanan siyasal ve toplumsal hava ile 1961 Anayasası'nın getirdiği "sosyal" devlet ilkesini, sosyal hizmet eğitimi ve sosyal hizmetler açısından etkili olduğunu söylemek mümkündür. 60'lı yıllar planlı döneme geçildiği, göç, gecekondu sorunları nedeniyle ağırlıklı toplum kalkınması yönteminin uygulandığı yıllardır. Sosyal hizmet eğitiminde de yöntem ve teknikler ağırlıklı olmuştur.

Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Birleşmiş Milletler'in aldığı karar ve bu karar sonrası geliştirilen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmetin yaygınlaştırılması projesinin bir ürünü sayılabilir. Türkiye'nin ilk sosyal hizmet okulu olan Sosyal Hizmetler Akademisi 1957 yılında Birleşmiş Milletler'den, Türkiye'deki sosyal refahın geliştirilmesi amacıyla gönderilen, sosyal refah müşaviri Miss Hersey'in Türkiye'ye gelişi ile birlikte, Türkiye'deki mevcut sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki yaklaşımlar çerçevesinde yeniden örgütlenmesine ilişkin bir çalışma olarak başlamıştır. Bu toplantıya kamu kurum ve kuruluşlarından ilgili/yetkili kişiler, akademisyenler, gönüllü kuruluş temsilcileri katılmıştır. Bu toplantı; zaten mevcut bir şeyin yeniden yapılanması, yeni bir anlayışla, çağdaş ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınması, sosyal hizmet sorumluluğunu taşıyacak bir meslek grubunun olmasının gereği üzerinde durulması anlamındaki girişimlerin başlatılması anlamında bir "milat" önemine sahiptir.

Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin örgütlenme sürecine bakıldığında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde başlayıp on yıl sonra bir üniversiteye bağlanması öngörülen Sosyal Hizmetler Akademisi'nin ilk ve önemli bir başlangıç değerlendirmek gerekir. Hacettepe Üniversitesi içerisinde önce bir yüksekokul olarak eğitime başlayan (Sosyal Çalışma Yüksekokulu) ve daha sonra da Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi içinde bir bölüm olarak örgütlenen hemen hemen aynı yıllarda eğitimi başlayan başka bir eğitim kurumu daha vardı. Sosyal Çalışma Yüksekokulu'nun kurucusu Emre Kongar, sosyoloji eğitimi görmek için gittiği ABD'de yeni bir meslekle ve eğitim modeliyle tanışmıştır. Bu meslek İngilizce adıyla "Social Work" (sosyal çalışma/sosyal hizmet) eğitimidir. 1966 yılında ABD Michigan Üniversitesinde sosyal hizmet yüksek lisans eğitimini alarak Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye döndüğü yıl akademik yaşama Hacettepe Üniversitesi'nde başlamıştır. Bu sırada Hacettepe Tıp Fakültesi'ni Hacettepe Üniversitesine dönüştürmek isteyen ve bu amaçla Sosyal Bilimleri kurmaya çalışan Prof. Dr. İhsan Doğramacı ile Prof. Dr. Nusret Fişek aracılığıyla tanışmış ve Doğramacı tarafından Sosyal Çalışma Yüksekokulunu kurmakla görevlendirilmiştir. Bu görevle, Rektörlüğe bağlı olarak "Sosyal Çalışma Yüksekokulu"nu kurmuştur. Bugün Türkiye'nin birçok üniversitesinde lisans ve lisansüstü düzeyde sosyal hizmet eğitimi verilmektedir. Türkiye'de 2016 yılı itibarıyla lisans düzeyinde eğitim veren sosyal hizmet bölümlerinin sayısı 40'a ulaşmıştır. Lisansüstü eğitime bakıldığında da yüksek lisans ve doktora programlarının sayısının ve bu programlara olan talebin de giderek arttığı görülmektedir.